

Київський національний торговельно-економічний університет
Кафедра міжнародного приватного, комерційного та цивільного права

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНИЙ РОБОТА

на тему:

ПРАВОВИЙ СТАТУС ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ

студентки 2 курсу 8 м групи
спеціальності 081 «Право»
спеціалізації
«Цивільне право і процес»

Лисенко Юлії
Русланівни

Науковий
керівник д.ю.н.,
професор

Ладиченко Віктор
Валерійович

Гарант освітньої
програми,
д.ю.н.

Примак Володимир
Дмитрович

Київ-2018

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ	
1.1. Історія розвитку правового регулювання діяльності громадських організацій в Україні.....	8
1.2. Сучасний стан нормативно-правового регулювання діяльності громадських організацій.....	22
1.3. Поняття, види та мета громадських організацій в Україні.....	33
1.4. Громадські організації як інститут громадянського суспільства.....	45
РОЗДІЛ 2. ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЯК СУБ'ЄКТИ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА	
2.1. Створення громадських організацій в Україні.....	54
2.2. Підстави та порядок припинення громадських організацій.....	61
2.3. Цивільно-правовий статус громадських організацій	66
РОЗДІЛ 3. МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ	
3.1. Особливості правового регулювання громадських організацій в Європейському Союзі.....	83
3.2. Судова практика Європейського суду з прав людини щодо громадських організацій.....	90
3.3. Гармонізація законодавства України про діяльність громадських організацій у відповідність до європейських стандартів.....	94
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	103
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	109
ДОДАТОК.....	124

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ГК України – Господарський кодекс України

ВС України – Верховний Суд України

ЄС – Європейський союз

ЄСПЛ - Європейський суд з прав людини

НУО – неурядові організації

ОГС – організації громадянського суспільства

ЦК України – Цивільний кодекс України

ЦПК України – Цивільно-процесуальний кодекс України

ВСТУП

Актуальність теми. Однією з найхарактерніших рис громадянського суспільства у взаємозв'язку і взаємовпливі особистості та держави є існування як організованих груп людей, так і представників громадськості, які можуть об'єднуватися для того, щоб відстоювати свої права та інтереси не лише на рівні окремого індивіда, що часто виявляється неефективним, але і на рівні людської спільноти в цілому. Розвиток громадянського суспільства в Україні нерозривно пов'язаний також зі зростанням кількості громадських організацій та з активним здійсненням ними своєї діяльності. Важливу роль при цьому відіграє здатність громадських організацій бути учасниками цивільно-правових відносин.

Громадські організації України пережили в останні роки складний і відповідальний етап свого розвитку. Пройшовши через серйозні труднощі періоду глибоких реформ в різних сферах суспільного життя, вони сформувалися як нова складова громадянського суспільства і політичної системи українського суспільства. У міру зростання їх ролі в житті суспільства, посилюється і необхідність проведення теоретичних досліджень правових основ діяльності громадських організацій, аналізу відповідного законодавства з метою виявлення змісту, особливостей та тенденцій правового регулювання відносин у даній сфері. Ці обставини визначили вибір теми цього дослідження.

Проблема чіткого визначення ролі і місця громадських організацій в громадянському суспільстві України не однозначна: з одного боку, за різноманітністю різних форм і видів громадські організації пішли далеко вперед від усіх інших організацій, з іншого боку, законодавство, що регулює дані відносини, досить суперечливе і неузгоджене.

Одним із завдань України є впровадження комплексу системних перетворень щодо формування за необхідності внутрішніх передумов адаптації діяльності громадських об'єднань до міжнародних стандартів та засад, загальноприйнятих для

країн-членів Європейського Союзу, що також пояснює актуальність теми дослідження.

Правові аспекти створення громадських організацій та їх участі у цивільно-правових відносинах досліджені у працях таких науковців як: І.О. Грицай, О.І. Зозуляк, В.В. Кочин, О.О. Кот, В.М. Кравчук, К.І. Левчук, М.В. Менджул та ін. Детально досліджені проблеми правового статусу юридичних осіб приватного права, зокрема у працях таких науковців, як: В.І. Борисова, О.В. Дзера, І.В. Спасибо-Фатєєва, Є.О. Харитонов, О.І. Харитонova, Р.Б. Шишка та ін. Аналізується також правовий статус окремих громадських організацій з особливим статусом (Е.А. Абросимова, М.С. Цьвок, В.О. Чепурнов та інші).

Слід відзначити, що складністю даного дипломного дослідження є його комплексний, міжгалузевий характер, в рамках якого здійснено дослідження галузей цивільного, адміністративного, міжнародного права та інших наук.

Мета і завдання дослідження. Мета кваліфікаційної роботи полягає в комплексному дослідженні і систематизації уявлень про цивільно-правовий статус, зміст, форми і механізми правового регулювання діяльності громадських організацій в сучасних умовах, оцінці впливу нормативних правових актів на процес створення і функціонування громадських організацій в умовах громадянського суспільства і правової демократичної держави.

Для досягнення зазначеної мети були поставлені такі **завдання**:

- здійснити аналіз історико-правового розвитку діяльності громадських організацій;
- проаналізувати сучасний стан нормативно-правового регулювання діяльності громадських організацій;
- на основі комплексного аналізу наукової літератури і чинного законодавства визначити поняття, ознаки, види та мету громадських організацій;
- визначити вплив громадських організацій на розбудову громадянського суспільства в Україні;

- виявити особливості створення та припинення громадських організацій;
- встановити специфіку цивільно-правового статусу громадських організацій;
- проаналізувати міжнародний досвід щодо діяльності громадських організацій та практику його використання в Україні;
- з'ясувати шляхи гармонізації українського законодавства у відповідності до європейських стандартів.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають в процесі створення, діяльності та припинення громадських організацій.

Предметом дослідження є цивільно-правове регулювання створення, припинення громадських організацій, їх участі у цивільних правовідносинах.

Методи дослідження. У процесі здійснення дослідження були використані загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання, необхідні для досягнення поставленої в роботі мети. Діалектичний метод пізнання правових явищ дозволив встановити місце громадських організацій в системі суб'єктів цивільного права. За допомогою методу системно-структурного аналізу встановлено поняття та ознаки громадських організацій, а також виокремлено етапи в процесі їх створення. Завдяки історично-правовому методу було визначено історичні періоди розвитку громадських організацій на території України. Порівняльно-правовий метод використаний при проведенні компаративного аналізу правового статусу громадських організацій в Україні та інших країнах світу. Методи логічного аналізу, індукції та дедукції було використано при дослідженні особливостей участі громадських організацій в цивільних правовідносинах.

Публікації. Основні результати дипломного дослідження висвітлені у науковій статті «Правове забезпечення діяльності громадських організацій: позитивні і негативні аспекти».

Наукова новизна дослідження полягає в комплексному дослідженні і систематизації уявлень про цивільно-правовий статус, зміст, форми і механізми правового регулювання діяльності громадських організацій в сучасних умовах,

оцінці впливу нормативних правових актів на процес створення і функціонування громадських організацій в умовах громадянського суспільства і правової демократичної держави.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що їх зміст у багатьох аспектах доповнює наукові дослідження зі історії розвитку та функціонування інституту громадських організацій. Зібраний матеріал і узагальнення можуть бути використані для підготовки узагальнюючих праць, при підготовці лекційних занять та спецкурсів у вищих навчальних закладах.

Структура дипломної роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатку. Повний обсяг роботи становить 124 сторінок. Список використаних джерел, який нараховує 128 найменування, викладено на 15 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

1.1. Історія розвитку правового регулювання діяльності громадських організацій в Україні

Становлення громадських організацій в Україні обумовлено потребою населення України до самореалізації, здатності організовувати спільні проекти, досягати спільної ідеї. Саме тому, враховуючи значимість історичного досвіду, ми зупинимося на основних етапах становлення громадських організацій.

Так, у давній період зародження громадських організацій відбулось у зв'язку із соціально-економічними потребами населення. Період, що бере початок з Київської Русі та тривав до XVII ст., характеризувався політичним змістом діяльності громадських організацій із визначенням релігійної самобутності українського народу. Дореволюційний період відзначився зародженням та активізацією профспілкового руху, становленням непідприємницьких інституцій, що переслідували благодійні та культурно-освітні цілі. Період радянської доби характеризувався зародженням кооперативного руху, становленням молодіжних та спортивних організацій, розвитком торгово-промислових палат.

Як відомо, ключовою особою громадянського суспільства є громадянин. Громадянином є «суб'єкт життя суспільства, що активно впливає на процес його змін». У рамках громадянського суспільства, що розуміється як комунікативний процес, поняття «громадянин» розкривається через поняття «участь», тобто через його діяльність в різних громадських організаціях і інститутах «Участь» громадян починає оформлюватися ще у доіндустріальному суспільстві, а саме в період рабовласницького ладу, коли утворюються перші угруповання, які відображали інтереси різних соціальних груп або класів [29, с. 96].

Ще в стародавніх суспільствах можна знайти свідчення того, що мали місце об'єднання людей зі спільними поглядами на природу, суспільство, літературу, мистецтво. Однак перші організації існували ще в VII-VI ст. до н.е. Так, в римському праві професійні та релігійні союзи наділялися правами приватних осіб. Утворення, що мали ознаки професійної діяльності називалися колегії (гетерії, професійні братства, публічні колегії, колегії ремісників) [92, с. 167].

Можна зробити висновок, що дані об'єднання стали прототипом профспілок сучасності.

У VII – VI ст. до н.е. серед жителів Аттіки існували особливі політичні угруповання місцевої аристократії. У Афінах утворювалися гетерії – таємні товариства однодумців–олігархів, спрямовані проти демократичного ладу, а в Давньому Римі були оптимати – прибічники аристократії, і популяри, які виражали інтереси провінціалів і плебсу. У V ст. до н.е. було створено римські закони XII таблиць, в яких є згадки про об'єднання по спільності інтересів, благодійних організаціях для бідних тощо [7].

Як бачимо, римському приватному праву був відомий ще один праобраз сучасних громадських організацій, а саме благодійних.

Отже, основи об'єднань громадян були закладені ще римським правом і стали поштовхом для розвитку різних видів об'єднань громадян, в тому числі і громадських організацій.

В період середньовіччя територія України з IX ст. входила до складу Київської Русі, що обумовило і формування відповідних засад у досягненні інтересів окремих соціальних груп. Одним із найцікавіших явищ історії України XVI-XVII ст. є самоорганізований рух православного міщанства, що знайшов свій вияв у створенні незалежних від держави громадських організацій, відомих під назвою братств. Перше церковне братство виникло в 1585 р. у м. Львові (Успенське) [83, с. 108].

Отже, міські братства цілком можуть вважатися одними із перших громадських організацій, які створювались на теренах сучасної України і виникли за надскладних

умов відсутності власної держави шляхом самоорганізації.

У XVI ст. в Україні утворюється запорізьке козацтво, яке сьогодні розглядається як державне утворення, військова організація, форма саморегуляції соціального процесу тощо.

Можна сказати, що українське козацтво є праобразом громадського об'єднання, яке захищало свої інтереси через війни, набіги, домовленості з сусідніми країнами тощо.

Рубіж XIX – XX ст. вважається періодом становлення громадянського суспільства у розвинених країнах світу. На початку цього періоду в Англії, США, Франції та інших країнах Європи утворюються громадські організації (асоціації), які зосереджують свою увагу на окремих сферах розвитку суспільства, намагаються вирішити нагальні питання. Дещо специфічною у цьому контексті є історія Російської імперії взагалі і України зокрема. Це пов'язано з тим, що у XIX ст. на відміну від країн Європи і США, де вже сформувалося буржуазне суспільство зі сталими тенденціями до розвитку демократії, в Російській імперії (до складу якої входила Україна) формування та розвиток громадських організацій відбувався в умовах панування хоча і буржуазного суспільства, проте в умовах постійного пригноблення населення країни, постійних переслідуваннях з боку влади тих осіб і груп, які виступали з національними або демократичними ідеями і гаслами [29, с. 108].

Напевно саме це і вплинуло на те, що більшість громадських організацій зосереджувалися на питаннях благодійництва, просвітництва, освіти, філософії тощо.

Зародження громадських організацій в Російській імперії відноситься до другої половини XVIII ст., коли почали з'являтися гуртки, що мали свої програмні документи. Першим таким об'єднанням було створене в 1765 р. за ініціативою Катерини II Вільне Економічне товариство, потім Вільні Російські збори (1771 р.) при Московському університеті [108].

У 1775 р. Катериною II був прийнятий Указ про утворення приватних і громадських благодійних організацій. Однак насправді роль таких організацій ще довгий час носила практично формальний характер, так як всі вони створювалися винятково за вказівкою імператора. Тільки з 12 січня 1862 р. згідно Високого рескрипту право затверджувати статuti громадських організацій, крім імператора, отримали десять інститутів державної влади від губернатора до міністра внутрішніх справ [117, с. 253].

Як бачимо, перша громадська організація з'явилася в ще у 1765 році, проте перше законодавство зі створення і контролю за громадськими організаціями з'являється аж у 1782 році.

Загалом же, в той час в проектах Цивільного уложення вже передбачалася можливість існування відмінних від торговельних організацій приватних установ з правами юридичної особи (лікарні, богодільні, училища, музеї, публічні бібліотеки), які могли бути створені виключно з метою благодійності, сприяння освіти, народному здоров'ю або іншій загальнокорисній меті [63, с. 412].

На початок XX ст. в Російській імперії діяло близько 1000 добровільних товариств, у тому числі 180 наукових і близько 300 культурно-просвітніх (в 1910 р. останніх було 550). Починаючи з судової реформи 1864 р. і до 1917 р., активно організовувалися територіальною ознакою професійні об'єднання присяжних повірених (адвокатів) [113, с. 13].

Проте на той час був відсутній єдиний нормативно-правовий акт, який би регламентував діяльність громадських об'єднань, зокрема громадських організацій.

Правове регулювання громадських об'єднань, порядку їх створення, контролю за їх діяльністю має не досить глибокі історичні корені. Аналіз наукової літератури та правових актів дозволяє зробити висновок, що спеціальні нормативні установлення, присвячені вищезазначеним питанням, виникли в Україні лише на початку XX ст., і це пов'язано, перш за все, з революційними подіями 1905 р. До початку XX ст. діяльність різних «товариств», «асоціацій», «приватних товариств»,

«товариств приватної ініціативи» регулювалася не спеціальним законодавчим актом, а окремими, розпорошеними по різних частинах Зводу законів Російської імперії нормами, які співпадали за своїм змістом зі Статутом благочиння 1782 р. При цьому зазначимо, що створення товариств було не законним правом громадян, а милістю, яка дарувалася владою за власним розсудом [109, с. 165].

17 жовтня 1905 р. видається маніфест «Про вдосконалення державного порядку», яким проголошувалася «свобода слова, совісті, зборів та союзів». Право на свободу об'єднань було також закріплено в «Основних законах Російської імперії» від 23 квітня 1906 р. [48, с. 105].

Як стверджують дослідники, революція 1905 – 1907 рр. прискорила прийняття нормативно-правового акту, що регламентував створення та діяльність громадських організацій, – «Тимчасові правила про товариства та союзи» (4 березня 1906 р.), який діяв до лютого 1917 р. Даний нормативно-правовий акт встановлював, що товариство – це «об'єднання декількох осіб, які не мають на меті отримання прибутку від ведення підприємницької діяльності та діють із спільною метою, а союз – об'єднання двох або декількох таких товариств, хоча б через посередництво їх уповноважених» [24, с.14].

Як бачимо, дане визначення по своїй суті близьке до сучасного розуміння громадських організацій. Тому, можна сказати, що прийняття Тимчасових правил про товариства та союзи мало на той час велике значення у сфері гарантування права на свободу об'єднань, а зокрема становлення громадських організацій.

Д. Бредлі зауважив, що прийняття Тимчасових правил про товариства та союзи стало поштовхом до зростання кількості громадських організацій та інших видів об'єднань громадян. Так, вказує науковець, тільки Московський міський довідник за 1912 рік перерахував більше 600 товариств, організацій та клубів, серед них: Пироговське товариство російських лікарів, Московське товариство архітекторів, Політехнічне товариство, Московське товариство мистецтва й літератури, Московське драматичне товариство, Московське товариство художників, Російське

товариство фотографів та ін. [34, с. 79].

Ключовим нормативним актом в період національно-визвольної революції був III Універсал Української Центральної Ради від 7 (20) листопада 1917 р., яким проголошувалася свобода союзів. Конституція Української Народної Республіки («Статут про державний устрій, права і вільності УНР») від 29 квітня 1918 р. в ст. 17 гарантувала, що як громадянин УНР, так і інші особи на території УНР не можуть бути обмежені в свободі слова, друку, совісті, асоціації та страйку, якщо при цьому не порушуються норми кримінального права. Стаття 16 Конституції СРСР 1918 р. гарантувала свободу об'єднань для робітників та селян. При цьому інтелігенція і особи, позбавлені виборчих прав, фактично позбавлялися права на створення об'єднань. В 1918 р. був прийнятий також Декрет про обов'язкову реєстрацію товариств. Незареєстровані виконкомами рад добровільні товариства й союзи автоматично підлягали закриттю, а їхнє майно передавалося на баланс відповідних відомств [62, с. 62].

Конституція УРСР, прийнята в березні 1919 р., фактично дублювала положення Конституції СРСР 1918 р., і в ст. 26 гарантувала всім працюючим свободу об'єднання та закріплювала обов'язок держави надавати матеріальну та іншу допомогу робітникам та найбіднішим селянам для їх об'єднання і створення організацій. Як дореволюційне російське законодавство, так і Цивільний Кодекс УРСР 1922 р. (ст. 13), визнавали юридичними особами об'єднання осіб, установи або організації, які могли набувати прав щодо майна, вступати в зобов'язання, бути позивачами та відповідачами в суді [75, с. 7].

Варто зазначити, що більшість цих організацій носили номінальний характер, не відображали інтереси та волю учасників цих організацій, слугували основою для здійснення дискримінації різних осіб різних соціальних груп (митців, інтелігенції в цілому), представляли інтереси правлячого класу.

Досліджуючи історію становлення інституту громадських організацій, ми з'ясували, що 20–ті рр. XX століття були суперечливим періодом в історії

громадських організацій в СРСР.

Так, науковцями визначено, що з одного боку, в цей період припиняється існування більшості дореволюційних громадських об'єднань, а з другого – «20-і роки нерідко називають «золотим століттям» радянської громадськості, оскільки:

- а) збереглися багато дореволюційних організацій, передусім, наукові, творчі і культурно–освітні;
- б) з'явилися дійсно нові – в області винахідництва, наукової організації праці і популяризації знань;
- в) виникла велика кількість національних організацій – асирійців, циганів, євреїв, татар тощо;
- г) діяли такі суспільно–політичні об'єднання, як комсомол і піонерська організація, і професійні спілки;
- д) виник новий тип – масові організації (Союз воєнних безбожників, Товариство «Геть неписьменність» та ін.;
- е) на території країни працювали і міжнародні організації – МОПР, ВОКС, МЕЖРАБПОМ і ін.» [29, с. 175].

Основним недоліком законодавства цього періоду було те, що добровільні товариства могли виникати та існувати тільки під жорстким контролем держави. Державні органи мали право надавати товариствам вказівки, які були обов'язковими до виконання, а при відхиленні від вказаних у статуті цілей та завдань, вживати будь-які заходи, включаючи ліквідацію товариства [116, с. 272].

Тож, на той час добровільні товариства характеризувалися в основному ідеологічним аспектом своєї діяльності, а не наявністю мети і відсутністю матеріальної вигоди, що свідчило про відсутність у той період демократичних принципів. Адже мета, форми, методи та зміст роботи цих товариств повинні були строго відповідати програмі КПРС і всяке відхилення обмежувалося.

Конституція УРСР 1929 р. дублювала положення попередніх конституційних актів і в ст. 11 гарантувала тільки робітникам та селянам право на об'єднання і

створення організацій. Конституція УРСР 1937 р. в ст. 106, повторюючи положення ст. 126 Конституції СРСР 1936 р., зазначала, що у відповідності до інтересів трудящих і з метою розвитку організаційної самодіяльності і політичної активності народних мас громадянам СРСР забезпечується право об'єднання в громадські організації: професійні спілки, кооперативні об'єднання, організації молоді, спортивні і оборонні організації, культурні, технічні та наукові товариства [109, с. 251].

Конституція УРСР (1978 р.) повторювала положення Конституції СРСР 1977 р. (статті 7 та 51) і в статті 7 надавала право громадським організаціям через своїх представників, обраних до Рад народних депутатів та в інших формах, брати участь у розробці і здійсненні політики республіки, в управлінні державними і громадськими справами. В статті 24 вказувалося на те, що держава заохочує діяльність кооперативних та інших громадських організацій у всіх галузях обслуговування населення. Стаття 49 Конституції УРСР (1978 р.) гарантувала громадянам Української РСР право об'єднуватися в громадські організації, що сприяють задоволенню їх законних інтересів. Держава зобов'язувалася гарантувати громадським організаціям умови для успішного виконання ними своїх статутних завдань. Конституція СРСР (1977 р.) передбачала і право законодавчої ініціативи громадських організацій в особі їх загальносоюзних органів (ст. 113) [84, с. 20].

Процес юридичного оформлення всіх громадських об'єднань України розпочався у вересні 1990 р. ухвалою Президією Верховної Ради УРСР Постанови «Про порядок реєстрації громадських об'єднань» [77, с. 22].

Важливим для розвитку громадських організацій також стало прийняття 9 жовтня 1990 р. Закону СРСР «Про громадські об'єднання». Об'єднанням громадян, згідно ст. 1 зазначеного закону, було добровільне формування, що виникло в результаті вільного волевиявлення громадян, які об'єдналися на основі спільності інтересів [23, с. 136].

Перелік видів об'єднань громадян був відкритим. Ними визнавалися політичні

партії, масові рухи, професійні спілки, жіночі організації, організації інвалідів, молодіжні та дитячі організації, наукові, технічні, культосвітні, фізкультурно-спортивні та інші добровільні спілки, творчі союзи, фонди, асоціації та інші об'єднання громадян. Чинність закону не поширювалася на кооперативні й інші організації, що мали на меті отримання прибутку, релігійні організації, органи територіального самоврядування населення (ради й комітети мікрорайонів, будинкові, вуличні, квартальні, сільські комітети та ін.) [84, с. 138].

На кінець 80-х – початок 90-х років XX ст. існувала досить велика кількість громадських організацій та система професійних спілок. Значна частина цих організацій була перереєстрована та набула статусу юридичних осіб відповідно до Постанови Президії Верховної Ради УРСР «Про порядок реєстрації громадських об'єднань» від 29 вересня 1990 р. та в порядку, встановленому Тимчасовими правилами розгляду заяв про реєстрацію статутів громадських об'єднань, затвердженими постановою Ради Міністрів УРСР від 21 грудня 1990 р. Ті ж, які не були зареєстровані, з прийняттям 30 серпня 1991 р. Президією Верховної Ради УРСР Указу «Про передачу підприємств, установ та організацій союзного підпорядкування, розташованих на території України, у власність держави», фактично припинили свою діяльність [75, с. 222].

У 1991–1992 рр. всі нові незалежні держави (колишні республіки СРСР) прийняли закони про громадські об'єднання. Свого часу закон про громадські об'єднання зіграв важливу роль у становленні громадського сектора, хоч і мав низку серйозних вад. Пізніше держави СНД прийняли нові редакції законів про громадські об'єднання, в яких були розв'язані окремі проблеми (Росія – в 1995-му, Казахстан – у 1996, Молдова – у 1996, Таджикистан – у 1998, Вірменія – у 2001, Туркменістан – у 2003) [104, с. 27].

Наприклад, багато оновлених законів перестали регулювати політичні партії і дозволили іноземним громадянам виступати засновниками й членами асоціацій.

Наразі тільки Узбекистан (1991), Україна (1992) та Білорусія (1994) зберегли

старі закони про громадські об'єднання, хоча в них і було внесено деякі зміни [104, с. 27].

Проте, вчені зазначають, що основними недоліками законодавства того періоду було наступне: відсутність у юридичних осіб права виступати засновниками громадських організацій та унеможливлення створення спільних об'єднань фізичними та юридичними особами; поділ громадських об'єднань за їх територіальним статусом на міжнародні, всеукраїнські та місцеві, що призводило до заборони їм провадити свою діяльність за межами території реєстрації та викликало додаткові складнощі у процесі реєстрації; надання дозволу громадським об'єднанням на захист прав тільки своїх членів, що було рівнозначно забороні захисту прав інших громадян; занадто ускладнена, тривала та витратна процедура державної реєстрації громадських організацій; заборона безпосередньо займатися комерційною діяльністю без створення додатково госпрозрахункових установ і організацій зі статусом юридичної особи.

Все це стало підставою для подальшого удосконалення законодавства про громадські організації.

Із проголошенням незалежності і в Україні виникла необхідність у прийнятті закону, який би регламентував діяльність громадських організацій. Таким нормативно-правовим актом став Закон України «Про об'єднання громадян», що був прийнятий 16 червня 1992 року [12]. Відповідно до ст. 3 даного нормативно-правового акту громадська організація це вид об'єднання громадян для задоволення та захисту своїх законних соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних, спортивних та інших спільних інтересів. Дія Закону України «Про об'єднання громадян» не поширювалась на релігійні, кооперативні організації, об'єднання громадян, що мали основною метою одержання прибутків, комерційні фонди, органи місцевого та регіонального самоврядування, органи громадської самодіяльності, інші об'єднання громадян, порядок створення і діяльності яких визначається відповідним законодавством [84].

Значущість громадських об'єднань для нашої країни важко переоцінити. Так, у їхній діяльності виражається і розвивається, зокрема, конституційне право на об'єднання [105, с. 11].

З прийняттям Конституції України 28 червня 1996 р. громадські організації було визнано на конституційному рівні, це стало юридичною основою створення й діяльності громадських організацій [1].

Важливою подією для реформування системи цивільного законодавства стало прийняття 16 січня 2003 р. чинного сьогодні ЦК України [3].

Варто наголосити, що діючий ЦК України не лише вдосконалив правові основи регулювання інституту юридичної особи загалом, а й на законодавчому рівні закріпив принцип поділу юридичних осіб на підприємницькі та непідприємницькі, який, зокрема, відображено у ч. 2 ст. 83, яка встановлює поділ товариств на підприємницькі та непідприємницькі [3].

У 2008 році у зв'язку зі спрямованістю України на євроінтеграцію постало питання про невідповідність українського законодавства сучасним європейським стандартам, зокрема, викладеним у Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам стосовно правового статусу неурядових організацій у Європі, прийнятій у 2007 році. Для усунення цих недоліків було прийнято новий Закон, який передбачив низку важливих змін у законодавстві України про громадські об'єднання [100, с. 224].

Отже, прийняттю Закону України «Про громадські об'єднання» [6] в 2012 році передував багаторічний нормотворчий процес, невід'ємною складовою якого був тиск міжнародної спільноти на вищі органи державної влади України щодо модернізації законодавства про громадські організації, а також невідповідність національного законодавства вимогам часу [115, с. 17].

Таким чином, процес становлення та розвитку цивільного законодавства про громадські організації має глибоке історичне коріння.

Досліджуючи історію розвитку правового регулювання діяльності громадських

організацій, варто окреслити періоди історії їх становлення на території України.

В науковій літературі пропонується кілька варіантів періодизації історії становлення громадських організацій на території України. Цим питанням займалися такі вчені, як: М. Менджул, О. Ващук, М. Новохацький, І. Грицай, А. Матвійчук та ін.

М. Менджул пропонує наступну періодизацію історії становлення громадських організацій на території України:

1) перший етап (етап зародження ідей, концепцій, створення перших громадських організацій, що тривав до 3 березня 1906 р. і характеризувався відсутністю належних нормативно-правових актів, які б регламентували їх створення та діяльність);

2) другий етап (від 4 березня 1906 р. до 1917 р., під час якого прийняття в Російській імперії нормативно-правового акту, що регламентував створення та діяльність громадських організацій, стало поштовхом розвитку громадських організацій);

3) третій етап (радянський етап розвитку громадських організацій, що тривав з 1917 р. по 1991 р. та характеризувався жорстким контролем держави за створенням та діяльністю громадських організацій);

4) четвертий етап (сучасний етап розвитку громадських організацій, що триває з 1991 р. по сьогодні, і характеризується становленням національного законодавства в сфері створення та діяльності громадських організацій, його реформуванням відповідно до європейських стандартів) [7, с. 129].

Ми в цілому погоджуємося з зазначеною періодизацією, проте, вважаємо, що 4 етап варто завершити 2012 роком, коли завершилася систематизація вдосконалення законодавства та було прийнято нову редакцію Закону України «Про громадські об'єднання». Крім того, вважаємо за потрібне додати 5 етап, яких характеризується виходом цих організацій на міжнародний рівень, здобуття самостійного та незалежного правового статусу та участю у міжнародних проектах,

залучення міжнародних благодійних організацій, допомога постраждалим районам в зоні АТО.

О.М. Ващук пропонує власну періодизацію становлення та розвитку національного законодавства про громадські організації, яка починається з 1991 р. та містить чотири етапи: 1991-1995 рр. – етап становлення національного законодавства про громадські організації, прийняття рамкового закону від 16 червня 1992 р. «Про об'єднання громадян»; 1996-1997 рр. – етап інституціоналізації громадських організацій, закріплення на конституційному рівні основних принципів їх правового статусу; 1998-2001 рр. – етап корегування національного законодавства шляхом прийняття ряду законів, які регулюють правове положення окремих видів громадських організацій; з 2001 р. (сучасний етап) – гармонізація національного законодавства з європейськими та світовими стандартами; розроблення законопроектів з метою врегулювання правового положення громадських організацій [7, с. 123].

В свою чергу, С. Пономарьов розділив генезис громадських організацій в Україні на шість етапів: 1) XVI – перша пол. XIX ст.ст.) – зародження перших громадських організацій на українських землях, які були малочисельні, недостатньо організаційно упорядковані та здебільшого здійснювали свою діяльність таємно; 2) др. пол. XIX – поч. XX ст.ст. – становлення громадських організацій через удосконалення їхньої внутрішньої організації та розширення сфери діяльності; 3) поч. XX – сер. 80-х рр. XX ст. – інтегрування громадських організацій у структуру радянського державно-партійного апарату; 4) сер. 80-х рр. XX ст. – 1991 р. – утвердження громадських організацій як ключових суб'єктів духовного відродження українського народу на здобуття і утвердження української державності; 5) 1991 – 2001 рр. – становлення вітчизняного законодавства про громадські організації та закріплення їх правового статусу в Конституції України; 6) 2002 р. – донині – гармонізація національного законодавства про громадські організації із міжнародними стандартами [100, с. 14].

Паралельно, хотілося б відзначити, що з моменту проголошення незалежності нами сформульовано наступні періоди становлення громадських організацій в Україні, а саме:

1) 1991 – 1996 р.р. – період, який характеризується становленням національного законодавства у сфері створення та діяльності громадських об'єднань. Ключовим моментом у межах цього етапу виступає закріплення в рамках Конституції України права на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей, а також право на участь у професійних спілках з метою захисту своїх трудових і соціально-економічних прав та інтересів.

2) 1996-2003 р.р. – період прийняття спеціальних законодавчих актів у сфері діяльності громадських організацій, зокрема, професійних спілок, політичних партій, торгово-промислових палат об'єднань співвласників багатоквартирного будинку.

3) 2003 р. по - сьогодні – прийняття ЦК України та регламентація у його рамках правового становища громадських організацій. Окреслений період характеризується становленням та удосконаленням саме цивільно-правового механізму урегулювання відносин за участю громадських організацій, прийняття спеціальних нормативно-правових актів у сфері правового регулювання діяльності громадських організацій.

Узагальнюючи, зазначимо, що особливістю становлення громадянських організацій є те, що вони виникають у відповідь на нагальні потреби певної частини суспільства і цей процес історичного розвитку громадських організацій в Україні триває дотепер. Однак сфера діяльності громадських організацій потребує вдосконалення, адже на сьогодні продовжують існувати проблеми в частині неповноцінної реалізації завдань громадських організацій для захисту прав, свобод і законних інтересів населення України через вплив певних негативних факторів

(обмеженість у фінансових ресурсах, комерціалізація громадських організацій, відсутність масової підтримки та ін.). Однак позитивним моментом є те, що громадські організації, пройшовши свій складний історичний шлях розвитку в Україні, кількісно і якісно зростають.

1.2. Сучасний стан нормативно-правового регулювання діяльності громадських організацій

Досліджуючи сучасне нормативне врегулювання статусу громадських організацій, слід в першу чергу звернути увагу на міжнародні стандарти утвердження та забезпечення права особи на об'єднання, які містяться у багатьох актах, серед яких: Устав Організації Об'єднаних Націй, Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р., Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 р., Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р., Міжнародний пакт про соціальні, економічні і культурні права від 16 грудня 1966 р., Європейська конвенція про визнання правосуб'єктності міжнародних неурядових організацій (ETS No.124), Конвенція Міжнародної організації праці про свободу асоціації та захист права на організацію від 09 липня 1948 року № 87 та інші. Стандарти світового рівня, які стосуються громадських організацій, є надзвичайно різноманітними. Деякі з них регламентують свободу асоціацій взагалі (Загальна декларація прав людини 1948 р., Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 р.), деякі – окремі аспекти свободи асоціацій і членства в громадських організаціях певних категорій осіб (Конвенція про права дитини 1989 р., Конвенція про права інвалідів 2006 р.).

Загальні принципи діяльності громадських об'єднань містять в собі Фундаментальні принципи статусу неурядових організацій в Європі, прийняті учасниками багатосторонньої зустрічі, організованої Радою Європи 5 липня 2002 р., із Пояснювальним меморандумом до них і Рекомендація Комітету Міністрів Ради

Європи державам-членам щодо правового статусу неурядових організацій в Європі № CM/REC(2007). Обидва акти не є міжнародними договорами, тобто не передбачають ратифікацію і наступне чітке виконання їх норм відповідними державами [38].

З теоретичної точки зору дані напрацювання мають наукове та практичне значення для вдосконалення законодавства і є основою для подальших наукових досліджень по даній темі.

Головним актом в Українській системі законодавства, що гарантує право особи на об'єднання, є Конституція України, зокрема стаття 36 [1].

Аналізуючи статтю 36 Конституції, варто виділити те, що це право людини на свободу об'єднань, тобто це невідчужений атрибут кожної особи незалежно від статті (чоловік це, чи жінка), національного чи етнічного походження, раси, віросповідання, мови та іншого статусу. Дана стаття розвиває та конкретизує положення статті 20 Загальної декларації прав людини та статті 22 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права щодо свободи асоціації і передбачає, що право на свободу об'єднання є невід'ємним правом громадян України, яке гарантується Конституцією України. Громадяни об'єднуються в політичні партії і громадські організації на основі єдності інтересів для спільної реалізації своїх прав і свобод та виконання обов'язків [79].

Інші статті Конституції гарантують право на свободу думки і слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань, право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію в будь-якій формі (стаття 34), право збиратися мирно і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації (стаття 39), свободу творчості та захист інтелектуальної власності (стаття 54) [1].

Нормативно-правове регулювання діяльності громадських об'єднань в Україні у першу чергу відбувається дією нормативних актів Верховної Ради України, що підпадають під поняття «закон». Це Закони України «Про громадські об'єднання», «Про молодіжні та дитячі громадські організації», «Про організації роботодавців, їх

об'єднання, права і гарантії їх діяльності», «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», «Про професійних творчих працівників та творчі спілки», «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності», «Про зовнішньоекономічну діяльність», «Про господарські товариства», «Про звернення громадян», Цивільний кодекс України (далі – ЦК України), Господарський кодекс України (далі – ГК України) та інші.

Нормативно-правове регулювання діяльності громадських об'єднань в Україні неможливо уявити поза компетенцією органів виконавчої влади, насамперед це стосується Кабінету Міністрів України та Міністерства юстиції України [40, с. 224]. Серед визначальних актів, що регулюють порядок утворення, реєстрації та діяльності громадських об'єднань в Україні, слід виділити постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади» від 5 листопада 2008 р. № 976, «Про затвердження зразків свідоцтв про реєстрацію громадського об'єднання як громадської організації чи громадської спілки та про акредитацію відокремленого підрозділу іноземної неурядової організації» від 5 листопада 2008 р. № 976, «Про реєстрацію символіки громадського об'єднання» № 1209 від 19 грудня 2012 року; накази Міністерства юстиції України «Про затвердження Положення про Єдиний реєстр громадських формувань» від 19.12.2008 р. № 2226/5, «Про затвердження Порядку підготовки та оформлення рішень щодо легалізації об'єднань громадян та інших громадських формувань» від 08.07.2011 р. № 1828/5, «Про затвердження форм реєстраційних карток» від 14.10.2011 р. № 3178/5, «Про затвердження форм документів, надання (надсилання) яких встановлено Законом України «Про громадські об'єднання» від 14.12.2012 р. № 1842/5, «Про затвердження Вимог щодо написання найменування юридичної особи або її відокремленого підрозділу» від 05.03.2012 року № 368/5, «Про затвердження форм заяв та повідомлень, надання

(надсилення) яких встановлено Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» від 17.04.2013 року № 730/5 та інші.

Починаючи з 2005 року, уряди України щорічно брали на себе договірні зобов'язання перед Радою Європи та Європейською комісією розробити новий закон, який би гарантував на належному рівні право на об'єднання. Проте, законопроекти, які неодноразово подавав КМУ, були відкликани через зміну уряду. І тільки 22.03.2012 року було прийнято Закон України «Про громадські об'єднання», ухвалення якого стало ще одним кроком на шляху наближення України до європейський демократичних стандартів [87].

Положення попереднього Закону України «Про об'єднання громадян» від 1992 року [12], який регулював діяльність громадських об'єднань до 2013 року, викликали критику міжнародних і національних експертів, у зв'язку з чим у 2008 році Європейським судом з прав людини він був визнаний недемократичним і наразі втратив чинність.

Основні відмінності між законами щодо регулювання діяльності громадських організація було узагальнено у вигляді таблиці (див. Додаток).

Законом України «Про об'єднання громадян» [12] було здійснено спробу усунути наявні у попередньому законі недоліки, що дістало вираз у наступних новелах:

- 1) У Законі України «Про об'єднання громадян» [12] встановлювалася залежність провадження діяльності громадських організацій від певної території, на якій вони були зареєстровані. Об'єднання громадян були поділені за територіальним статусом на міжнародні, всеукраїнські та місцеві, останні з яких могли діяти на території області, міста, району, селища, села. Таким чином, громадська організація, зареєстрована у місті, була фактично на весь час свого існування обмежена цією територією, у зв'язку з чим виникали проблемні питання щодо території проведення заходів, збору коштів та роботи організації поза межами території її реєстрації.

Натомість відповідно до Закону України «Про громадські об'єднання» скасовано територіальні обмеження. Статус всеукраїнської може набути будь-яка громадська організація у спрощеному порядку, при цьому залишено такий статус лише через те, що на сьогодні відсутні інші критерії, за якими можна було б забезпечувати виділення державних коштів для реалізації проектів громадських організацій саме на всеукраїнському рівні [88];

2) відповідно до Закону України «Про об'єднання громадян» [12] об'єднання громадян діяли виключно для задоволення прав і свобод своїх членів. У зв'язку з цим виникали питання щодо правомірності такої діяльності громадських організацій як благодійна діяльність, проведення заходів за участю інших осіб, які не є членами організації. Відповідно до положень нового Закону громадські об'єднання можуть утворюватися та провадити діяльність з метою реалізації прав будь-яких осіб, а не тільки своїх членів [88];

3) згідно із Законом України «Про об'єднання громадян» [12] юридичні особи не могли засновувати об'єднання громадян та бути їх учасником. Відповідно до Закону України «Про громадські об'єднання» юридичні особи можуть створювати громадські об'єднання. Такі утворення називаються громадськими спілками. Отже, громадські об'єднання існують у двох формах: громадські організації – за участю лише фізичних осіб, та громадські спілки – за участю хоча б однієї юридичної особи. При цьому громадські спілки та громадські організації наділені рівними правами та можливостями [88];

4) відповідно до положень Закону України «Про об'єднання громадян» [12] об'єднання громадян були обмежені власною територією діяльності, визначеною їх статутом. Місцеві об'єднання громадян були позбавлені права створювати в інших областях відокремлені підрозділи. Тільки організації із всеукраїнським та міжнародним статусом мали право засновувати в інших регіонах місцеві осередки, які у порівнянні з класичними відокремленими підрозділами юридичних осіб - філіями, представництвами тощо, мали обмежені можливості, наприклад, щодо

відкриття рахунку у банку тощо. За нормами Закону «Про громадські об'єднання» [6] будь-які громадські об'єднання на всій території України можуть створювати свої відокремлені підрозділи за рішенням керівного органу [40];

5) закріплений у ст. 20 Закону України «Про об'єднання громадян» [12] перелік прав стосувався тільки об'єднань громадян, що мали статус юридичної особи.

Також цей перелік був закритим - об'єднання були наділені виключно правами, визначеними законами України. Таке формулювання цієї статті досить часто ставало перешкодою для здійснення окремих прав об'єднань, наприклад, коли органи державної влади не відмовляли у наданні інформації на запити громадських організацій з тих підстав, що відповідно до статті 20 Закону об'єднання громадян мали право на отримання лише тієї інформації, яка необхідна їм для реалізації цілей та завдань об'єднання). На противагу цьому Законом України «Про громадські об'єднання» [26] встановлено невичерпний перелік прав громадських об'єднань, а ст. 21 закріплює, що вони можуть здійснювати інші права, не заборонені законом [88];

6) стаття 24 Закону України «Про об'єднання громадян» [12] передбачала можливість провадження господарської чи іншої комерційної діяльності об'єднаннями громадян лише шляхом створення окремого підприємства, що не сприяло активному використанню такого способу, оскільки це вимагало, перш за все, значних витрат на утворення та управління таким суб'єктом. Відповідно до ч. 2 ст. 21 Закону «Про громадські об'єднання» [6] об'єднання наділені правом здійснювати підприємницьку діяльність як шляхом створення окремих підприємств, так і безпосередньо [32];

7) Закон України «Про об'єднання громадян» передбачав можливість для органів, які реєстрували об'єднання громадян, здійснювати контроль та перевірку внутрішньої діяльності об'єднань на предмет їх відповідності Закону та статуту. Контролюючі органи мали право витребувати документи, відбирати пояснення, бути присутніми на заходах об'єднання. За результатами перевірки могли

застосовуватися санкції аж до подання позову до суду про припинення організації.

Таким чином, прийняттям нового Закону були усунуті створювані умови для втручання органів влади у діяльність громадських організацій, яка повинна була б підлягати не зовнішньому, а внутрішньому контролю самих членів організації. Відповідно до Закону «Про громадські об'єднання» органи державної реєстрації позбавлені права втручатися у діяльність громадських об'єднань та здійснювати перевірки відповідності їх діяльності статуту та законам. Самі організації та їх представники несуть відповідальність, яка передбачена за відповідні протиправні діяння законом, як і інші суб'єкти. При цьому громадські об'єднання не можуть вчиняти дій, які заборонені Конституцією (статтями 36, 37) [1], наприклад, дії, спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким способом тощо. За таких умов орган реєстрації може звернутися із позовом до суду, який може прийняти рішення про заборону громадської організації та припинення її діяльності [88].

Проте, Закон України «Про об'єднання громадян» [6] має і свої недоліки. Так, законодавець у ст. 2 конкретизує об'єкт цього закону, вказуючи на те, що його дія поширюється на суспільні відносини у сфері утворення, реєстрації, діяльності та припинення виключно громадських об'єднань в Україні. Водночас, згідно із ч. 3 ст. 2, певні питання щодо регулювання суспільних відносин у сфері утворення, реєстрації, діяльності та припинення окремих видів громадських об'єднань можуть визначатися іншими законами [40, с. 228].

Як справедливо зауважують М. Булгакова і А. Петрів, за такого формулювання не зрозуміло, чи поширюватиметься цей закон на ці організації, чи їх діяльність буде регулюватися лише діючими спеціальними законами [35].

Певні двозначності проглядаються в намаганні законодавця усунути обов'язковий поділ об'єднань громадян за територіальним статусом всередині країни, який характерний тільки для країн пострадянського простору. Європейські закони (наприклад, Чехії, Естонії) виділяють тільки міжнародні об'єднання.

Територіальний статус і поширення діяльності інших організацій всередині країни не визначаються і не обмежуються. Водночас цей принцип може тлумачитися неоднозначно, оскільки до кінця не зрозуміло чи можуть на практиці місцеві організації, зареєстровані в одній адміністративнотериторіальній одиниці, поширювати свою діяльність за межами певної області чи на кілька областей, не маючи там відокремлених підрозділів [40, с. 229].

Як бачимо, Закон України «Про громадські об'єднання» [6] 2012 року надав багато нових можливостей для створення, функціонування і розвитку громадських організацій. Зокрема запроваджено якісно нові стандарти та підходи до діяльності громадських об'єднань, усунуто територіальні обмеження їх діяльності, розширено коло засновників, надано можливість громадським об'єднанням здійснювати підприємницьку діяльність. Проте, попри наявні позитивні кроки з боку держави щодо правого забезпечення громадських об'єднань, на сьогоднішній час є низка проблем правового регулювання громадських організацій, зокрема це:

1. Недотримання громадськими об'єднаннями законодавчих вимог щодо звітності. Для значної частини громадських об'єднань характерне неподання офіційної звітності про свою діяльність, невчасне її подання, оформлення неналежним чином звітності або ж включення до неї неповних чи недостовірних даних. Так, за даними місцевих органів юстиції, наприкінці 2014 р. було зареєстровано 61090 центральних органів громадських організацій. Водночас про результати своєї діяльності за 2014 р. органам державної статистики прозвітувало лише 21417 громадських організацій, що складає близько 35,05 % від загальної кількості [49]. Для порівняння, у 2013 р. таке співвідношення складало 41,7 %. «Інші не були знайдені за реєстраційними адресами і додаткові відомості про їхнє розташування не відомі», – заявляє з цього приводу Державна служба статистики України [49].

2. Ускладнений механізм доступу до відкритих даних про громадські об'єднання, що містяться у державних реєстрах. Пошук у Реєстрі громадських

об'єднань, розпорядником якого є Міністерство юстиції України, занадто складний через незручний інтерфейс та зовелику кількість обов'язкових параметрів для пошуку [95]. Перенесення даних цього Реєстру до Єдиного державного реєстру, що планується здійснити відповідно до останніх законодавчих змін до 1 січня 2017 р., так і не отримало належного нормативно-правового, організаційного, методологічного, фінансового та кадрового забезпечення. Не розроблено передбаченого Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» Порядку надання відомостей з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань та інших підзаконних актів.

3. Низька поінформованість громадян про діяльність громадських об'єднань та недостатній рівень довіри до них [98]. Важливо зазначити, що довіра і позитивне ставлення до громадських об'єднань безпосередньо залежать від рівня поінформованості громадян про їх діяльність. Так, за даними соціологічного дослідження Центру Разумкова, лише кожен четвертий громадянин щось знає про існування (діяльність) громадських організацій у його місті чи селі, тоді як переважна більшість опитаних громадян (70 %) взагалі нічого не можуть сказати з цього приводу [72].

4. Недостатня організаційна спроможність громадських об'єднань. Головними їх внутрішніми проблемами є брак фінансування, низька кваліфікація персоналу та недостатня співпраця з органами влади [98].

5. Корупційні ризики в діяльності громадських об'єднань. Високий загальний рівень корумпованості різних сфер суспільного життя, державних і суспільних інститутів в Україні справляє вельми негативний вплив на діяльність громадських об'єднань [54].

6. Використання громадських об'єднань як агентів впливу іншими державами. Саме через різноманітні неурядові організації – українські філії російських громадських організацій, благодійні фонди, товариства співвітчизників, історико-

культурні товариства, деякі козацькі, молодіжні, спортивні та релігійні організації – здійснювалася підготовка та проведення «гібридної війни» Російської Федерації проти України. Через фактичне заморожування військової стадії конфлікту внаслідок часткового дотримання Мінських угод, з боку Російської Федерації посилювалися намагання застосовувати невійськові засоби тиску на Україну, зокрема, використовувати громадські організації та суспільні рухи з метою дестабілізації внутрішньополітичної ситуації в Україні. Отже, у контексті забезпечення національної безпеки набуває особливої ваги дотримання громадськими об'єднаннями у своїй повсякденній діяльності принципів відкритості та прозорості [79].

У зв'язку із цим кількість зареєстрованих громадських об'єднань поступово зменшується, про це свідчать статистичні дані Державної реєстраційної служби України (рис. 1).

Проблеми та ризики, пов'язані з дотриманням громадськими об'єднаннями України у своїй діяльності принципів відкритості та прозорості, можуть бути мінімізовані за умови здійснення наступних заходів:

1. Адміністрації Президента України (із залученням громадських експертів) при доопрацюванні проекту Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016-2020 роки та розробки плану заходів з її виконання ініціювати:

1) закріплення в Стратегії принципу прозорості, відкритості та підзвітності суб'єктів владних повноважень та громадськості;

2) розробку і включення комплексу конкретних заходів щодо дотримання ОГС цього принципу в план реалізації Стратегії;

3) закріплення показника рівня прозорості й відкритості у діяльності ОГС як одного з індикаторів для моніторингу реалізації Стратегії.

2. Міністерству юстиції України із залученням фахових представників організацій громадянського суспільства: – узгодити пропозиції про внесення змін до Закону України «Про громадські об'єднання», що мають передбачати тимчасове призупинення державної реєстрації громадського об'єднання у разі недотримання ним законодавчих вимог щодо надання звітності; – розробити та затвердити Порядок надання відомостей з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань, та інші підзаконні акти, необхідні для своєчасного введення в дію Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань»; – розробити програму інформаційно-просвітних заходів з метою роз'яснення норм цього Закону для громадських активістів, державних службовців та державних реєстраторів, які будуть безпосередньо здійснювати їх реалізацію.

3. Державній службі статистики України виключити з державної обов'язкової статистичної звітності відомості про загальну кількість членів громадських організацій як таку, що не підлягає достовірній оцінці та включити до неї показник активного членства в громадських організаціях.

4. Міністерству освіти і науки України: – забезпечити оновлення навчальних планів, типових і робочих програм з відповідних дисциплін у частині опрацювання студентами Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» під час проведення лекційних і семінарських занять з проблематики громадянського суспільства та його взаємодії з державою; – розглянути доцільність й можливість впровадження у системі вищої освіти України нової спеціальності – «менеджмент неурядових організацій» [79, с. 57].

Підсумовуючи вище викладене слід зазначити, що регулювання діяльності громадських організацій з боку держави, має позитивні аспекти, до них слід віднести спрощену систему держаної реєстрації, гарантії, захист, чітке роз'яснення. Проте, попри вдосконалення правового регулювання діяльності громадських організацій шляхом прийняття Закону України «Про громадські об'єднання» залишилося ряд проблем, які потребують реагування як з боку суспільства, держави так і з боку самих організацій. В першу чергу це питання фінансового забезпечення діяльності громадських організацій. Загальновідомо, що слабкий економічний стан українського суспільства, низька ефективність державного управління та політична криза в суспільстві не дають можливості розвиватися громадським організаціям. Відсутність чіткої стратегії розвитку не сприяє залучення широких верств населення до участі у громадських організаціях. Потрібно вийти на новий рівень співробітництва, де держава і громадські об'єднання запрацювали б задля спільної мети – майбутнього України. Основною умовою у розвитку громадських організацій має стати її популяризація на державному рівні, реалізація проектів та загальноосвітніх програм для молоді, які є основою рушійної складової нашої держави. Впровадження вище описаних заходів державою, на нашу думку стане вагомим вкладом в розвиток громадських організацій.

1.3. Поняття, види та мета громадських організацій в Україні

Досліджуючи поняття громадських організацій варто звернутися до окремих положень юридичної науки радянського періоду, щодо розуміння поняття та змісту громадських організацій.

Слід відзначити, що складність формулювання наукового поняття «громадська організація» полягала в певній однобічності дослідження проблем громадських організацій, в основному крізь призму ролі громадських організацій в управлінні суспільними справами. Крім того, при визначенні поняття «громадська організація»

використовувалися категорії та поняття не тільки цивільного, але і конституційного та інших галузей права [84, с. 17].

Найбільш типовим для радянської юридичної літератури й законодавства є визначення Ц.А. Ямпольської, в якому громадськими організаціями, на думку науковця, були об'єднання громадян на основі самоуправління, організаційної самодіяльності, принципів демократичного централізму, мета яких відповідає законним інтересам та правам об'єднаних осіб, що здійснюють діяльність, спрямовану на реалізацію цієї мети і водночас на вирішення завдань, що стоять перед усім суспільством [31, с. 244].

Дане визначення найбільш чітко відображає розуміння поняття та суті громадських організацій радянського періоду.

Автори багатьох наукових робіт, опублікованих у радянський період та присвячених проблемам громадських організацій, приходили до висновку про необхідність комплексного підходу у вивченні громадських організацій. Були спроби створити теорію громадських організацій, узагальнити й систематизувати знання, накопичені вченими за декілька десятиліть. Завдяки численним працям поняття громадських організацій було досліджено досить ретельно. При незмінності самого визначення громадських організацій уточнювалися їх функції, аналізувалися повноваження, передані їм державними органами [84, с. 19].

Останніми роками захищено ряд дисертацій, у яких розкриваються особливості тієї чи іншої структури зі статусом непідприємницької юридичної особи – політичної партії, благодійної організації, релігійної організації, саморегулювальної організації та багатьох інших, у яких автори намагаються вивести кваліфікуючі ознаки кожного із досліджуваних суб'єктів, глибше розкрити їх сутність, проте здебільшого такі наукові розробки ведуться поза межами окреслення правової моделі самої непідприємницької юридичної особи як поняття родового по відношенню до перелічених вище суб'єктів [30, с. 79].

Проте, слід взяти до уваги те, що на сьогодні не лише в Україні, а й у світовій

практиці немає єдиного визначення цієї організації.

Національне законодавство України та науковці для змістовнішої характеристики поняття «громадські організації» використовують поняття «недержавна громадська організація», «неурядова організація», «недержавна організація», «некомерційна організація», «неприбуткова організація», «непідприємницька організація» та ін. Зазвичай ці поняття вживаються як тотожні чи синонімічні. Досить широкий синонімічний ряд, яким позначають громадські організації в юридичній літературі призводить до термінологічної плутанини та підміни понять, що, безумовно, ускладнює розуміння проблеми механізму реалізації об'єднання у громадські організації та правового регулювання цієї групи суспільних відносин.

Науковці наявність такого широкого спектра позначень категорії «громадська організація» пояснюють тим, що це є збірним поняттям. Тому, на думку Н. Богушевої, сукупність громадських організацій за статутними цілями, членством, сферами діяльності та методами роботи надзвичайно різноманітна, а звідси й різний категоріально-понятійний апарат, яким позначають громадські організації [52, с. 63].

Є. Додіна указує на необхідність законодавчого визначення організаційно-правових форм громадських організацій і пропонує законодавчо відбити такі організаційно-правові форми, як громадська асоціація, громадський рух, громадський фонд, громадська установа, спілка громадських організацій [108, с. 6].

В доктринальних джерелах ми знаходимо змістову близькість категорій «громадська організація» та «неурядова організація».

Аналізуючи різні підходи і критерії до визначення неурядової організації, використані у вітчизняній і зарубіжній літературі, Г.Г. Тараненко визначає неурядову організацію як будь-яке об'єднання, утворене не на основі міжурядового договору, яке не передбачає отримання комерційного прибутку та здобуття політичної влади [28, с. 310].

Головною ознакою неурядових міжнародних організацій, відзначає У.В.

Ільницька, є створення їх не на основі міждержавних договорів. Вони не виражають інтересів держав чи міжурядових організацій, їх засновниками є професійні, релігійні та інші громадські організації або приватні особи, заклади, організації та органи. Міжнародні неурядові організації не ставлять собі за мету одержання прибутку, а функціонують за рахунок внесків своїх членів, тобто мають некомерційний, неприбутковий характер і некомерційні цілі [61, с. 87].

Аналогічне визначення неурядової організації подає Н. В. Котенко, розуміючи під ним об'єднання фізичних та/або юридичних осіб на добровільних засадах, яке не підпорядковується державним структурам, діє на некомерційній основі та має на меті задоволення партнерських інтересів влади, бізнесу і громади. В англomовній літературі цей сектор часто називають громадянським суспільством (civil society), некомерційним (non-profit), неурядовим (non-governmental), добровільним (voluntary), незалежним (independent) або третім (third). Виходячи з цього, у науковій літературі стверджується, що дефініції «громадська організація», «недержавна організація», «неурядова організація», «організація громадянського суспільства» тощо є практично синонімами, які лише частково можуть відрізнятися один від одного за окремими змістовними характеристиками [66, с. 75].

Варто зазначити, що окремі автори пропонують вітчизняний термін «громадська організація» замінити поняттям «неурядова». В умовах інтенсифікації глобалізаційних процесів та реалізації Україною європейського вибору Н. В. Котенко та С. Г. Карпенко пропонують застосовувати підходи міжнародних організацій та набутий європейський та міжнародний досвід, отже, уніфікувати понятійні підходи до базової термінологічної одиниці – «неурядова організація» [66, с. 76].

Дана позиція на нашу думку виглядає спірною, адже неурядова організація – термін, який застосовується здебільшого в конституційному та міжнародному праві, а от для цивільного законодавства та доктрини характерний термін «громадська організація». Цей термін прижився у вітчизняній цивілістиці, і очевидно, що зміна

назви навряд чи зможе посприяти термінологічній єдності, а швидше, навпаки, створить тільки додаткову плутанину у правозастосовній практиці. З огляду на проведений аналіз, передумов для ототожнення понять «громадська організація» та «неурядова організація» не вбачаємо.

Визначення громадської організації закріплено в Законі України від 22 березня 2012 р. «Про громадські об'єднання» а саме: «громадська організація – це громадське об'єднання, засновниками та членами (учасниками) якого є фізичні особи» (п. 3 ст. 1 Закону) [6].

Отже, законодавчо закріплено, що громадська організація є громадським об'єднанням, а з цього випливає, що громадській організації притаманні ознаки останнього та особливості порядку створення і припинення.

У сучасній вітчизняній літературі поняття «громадські організації» розуміють і у більш ширшій інтерпретації, а саме як добровільні формування громадян, створені у результаті їх вільного волевиявлення з метою вираження колективних інтересів і вирішення громадських питань та проблем. Поняття «громадські організації» звичне для української наукової літератури і практики, практично відсутнє або лише іноді вживається в іноземній правовій літературі та нормативних актах. За кордоном найчастіше застосовують терміни «спілки», «асоціації», «об'єднання» та ін. [28, с. 14].

До громадських організацій відносять об'єднання, які утворюються громадянами України відповідно до Конституції на добровільній основі з метою задоволення і захисту своїх законних соціальних інтересів (досягнення легітимних цілей), діє прозоро і відкрито, у якого отримання прибутку від своєї діяльності є не головною метою, а засобом для виконання власних статутних функцій [124, с. 3].

І.О. Зозуляк зауважує, що традиційно у правничій літературі вказується на те, що непідприємницькі організації діють без мети одержання прибутку, на відміну від підприємницьких, які таку мету переслідують. Це основна ідентифікуюча ознака непідприємницьких структур зі статусом юридичної особи. Проте очевидно, що

такий критерій є доволі умовним, розмитим та з використанням виключно його не вдасться якісно окреслити суть досліджуваного поняття [56, с. 73].

Вважаємо, що поняття громадської організації слід характеризувати як добровільне, ініціативне, незалежне, некомерційне та неприбуткове об'єднання, яке пов'язане спільними інтересами, цілями й ідеями фізичних осіб та створене з метою спільної реалізації її членами своїх прав, свобод і законних інтересів.

Одним із найбільш недосліджених питань є визначення видів громадських організацій.

Наукові дослідження щодо вказаної проблеми здійснила М.В. Менджул, яка стверджує, що сучасна система громадських організацій в Україні має достатньо розгалужену структуру та включає:

- 1 професійні спілки;
- 1 молодіжні та дитячі громадські організації;
- 1 організації роботодавців;
- 1 творчі спілки;
- 1 громадські організації фізкультурно-спортивної спрямованості;
- 1 громадські організації жертв нацистських переслідувань та ін. [84, с. 187].

Схожий перелік наводить й І.М.Кучеренко, але додатково до громадських організацій вона відносить політичні партії та релігійні організації [75, с. 236].

Кожна з цих позицій є правильною, за винятком того, що тепер, наприклад, організації роботодавців є не громадськими організаціями, а громадськими спілками в силу особливостей свого суб'єктного складу.

О.І. Зозуляк вказує, що з розширенням демократії і зростанням рівня політичної культури посилюється тенденція до урізноманітнення громадських об'єднань у соціально-політичному житті, їх впливовості в конкретно-історичних ситуаціях [58, с. 51].

Спробуємо з'ясувати, які ж об'єднання є громадськими організаціями. В першу чергу, вважаємо, варто починати із професійної спілки, оскільки вона визначена як

вид громадської організації в основному акті нашого законодавства – Конституції.

У правовій літературі висловлюється позиція, згідно з якою поширення Закону України «Про громадські об'єднання» на професійні спілки ставиться під сумнів. Ми не погоджуємося з цією позицією, адже цим Законом визначається, що його дія поширюється на суспільні відносини в сфері реєстрації, діяльності та припинення громадських об'єднань, а професійні спілки є громадськими об'єднаннями.

Н.В. Філатова наголошує на тому, що сукупність ознак, притаманних профспілкам (утворення їх без мети одержання прибутку на підставі індивідуального членства), свідчить про те, що вони належать до непідприємницьких товариств та є різновидом громадських об'єднань [95, с.187].

Правове становище професійних спілок визначається Законом України «Про професійні спілки, їх прав та гарантії діяльності». Зокрема, цим Законом надається таке визначення професійної спілки – це добровільна неприбуткова громадська організація, що об'єднує громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної (трудової) діяльності (навчання). Необхідно додати, що визначення неприбутковості більш характерне для податкового права, для цивілістики ж є важливим, що це є непідприємницьке товариство [15].

Профспілки вже ставали предметом аналізу сучасних цивілістів, зокрема це стосується О.М. Соловйова. У центрі його уваги опинилися питання, пов'язані із особливостями права власності професійних спілок України. Дослідник проводить класифікацію професійних спілок на такі, що мають статус юридичної особи й такі, в яких такий статус відсутній. Науковець зауважує, що тільки ті професійні спілки, які набули статусу юридичної особи, є суб'єктами права власності [104, с. 6], що, власне, відповідає загальним положенням щодо громадських організацій. Мається на увазі, що тільки ті громадські організації, які набули статусу юридичної особи, можуть бути повноправними власниками, і це стосується також професійних спілок.

Законом України «Про громадські об'єднання» [6] встановлено, що цей нормативно-правовий акт не поширюється на політичні партії. У цьому зв'язку варто

погодитись із тим, що політичні партії фактично нічим не відрізняється від громадських організацій і є їхнім різновидом.

У вільній енциклопедії «Вікіпедія» політична партія визначається як «... особлива громадська організація» [93]. «Особлива», мабуть, через те, що має певні відмінні риси від громадської організації при створенні та діяльності. Такі особливості визначаються Законом України «Про політичні партії». Згідно з правовими нормами цього законодавчого документу, більш суворими є вимоги щодо членства, адже ними можуть бути тільки громадяни України, які мають право голосу на виборах. Окрім того, громадянин може бути одночасно членом тільки однієї партії [14].

На відміну від громадських організацій, політичні партії діють виключно з всеукраїнським статусом, але перші також можуть ним володіти.

З окресленого вище можна зрозуміти, що політичним партіям притаманна своя специфіка, яка, втім, не є перешкодою для визнання їх громадськими організаціями. Попри наявність певних додаткових вимог до політичних партій, вони мають спільні риси із громадськими організаціями. Тому, можна стверджувати, що політичні партії є видом громадської організації.

Політичні партії не є єдиними суб'єктами, на яких Закон України «Про громадські об'єднання» нібито немає поширюватися. До цього кола входять також релігійні організації та саморегулювні організації.

Ні в законодавця, ні серед науковців немає єдиного підходу щодо визначення місця релігійних організацій у системі юридичних осіб. Серед українських учених-практиків більш поширеною є думка про те, що релігійні організації є функціональним різновидом непідприємницького товариства [33, с. 17].

Проте, є й прихильники інших точок зору. Наприклад, І.М. Кучеренко відносила релігійні організації до об'єднань громадян [75, с. 256].

Таку ж думку, з урахуванням діючого законодавства, підтримує В.В. Кочин, відносячи релігійні організації до громадських об'єднань [70, с. 120].

У визначенні поняття громадське об'єднання вказано, що воно створюється для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних та інших інтересів. Саме вказівка на «інші інтереси» й означає, що коло цих інтересів не є закритим, а тому може полягати і в здійсненні специфічної мети – сповідувати й поширювати віру або сприяти досягненню цьому [95].

Тому вважаємо, що релігійні організації, які володіють статусом юридичної особи, та засновниками й учасниками котрих виступають фізичні особи, повинні визнаватися громадськими організаціями.

На рівні доктрини права існує точка зору, відносно до якої саморегулівні організації можуть бути утворені у формі громадської організації [114, с. 373]. Зокрема, це передбачено нормативно-правовими актами.

Так, Законом України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність» від 12.07.2001 року визначено, що саморегулівними організаціями оцінювачів є всеукраїнські громадські організації, що об'єднують фізичних осіб, які визнані оцінювачами в порядку, встановленому Законом, отримали свій статус відповідно до встановлених вимог та здійснюють повноваження з громадського регулювання оціночної діяльності [13]. Законом України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність» від 17.06.2004 року закріплено, що всеукраїнській громадській професійній організації, яка об'єднує суб'єктів дорадчої діяльності, може бути надано статус саморегулівної організації [17]. Законом України «Про регулювання містобудівної діяльності» від 17.02.2011 року встановлено, що статус саморегулівної організації можуть набути неприбуткові об'єднання фізичних осіб та юридичних осіб, що провадять підприємницьку та професійну діяльність [16].

З аналізу нормативних положень можна зробити висновок, що саморегулівні організації дійсно можуть утворюватися у формі громадської організації, якщо, звісно, їх суб'єктний склад відповідає цьому.

Однак, у науковій літературі сформувалися інша позиція щодо місця саморегулівних організацій у системі юридичних осіб [67, с. 140].

Вона полягає в тому, що саморегулівні організації не є громадськими організаціями, а окремими суспільно корисними непідприємницькими товариствами нарівні із громадськими об'єднаннями [69, с. 87].

Крім того, в окремих законодавчих актах визначено, що саморегулівні організації можуть створюватися у формі асоціації або у формі інших об'єднань підприємств [71, с. 74].

Підтримуємо Н.Ю. Філатову, яка пропонує внести зміни до законодавства шляхом виключення з Закону України «Про громадські об'єднання» положення про непоширення цього Закону на саморегулівні організації та організації, які здійснюють професійне самоврядування, що надасть можливість утворювати їх у формі громадських організацій або громадських спілок [115, с. 12].

До громадських організацій також відносяться благодійні товариства. Законом України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» від 05.07.2012 року визначається, що благодійна організація може бути створена як благодійне товариство, благодійна установа та благодійний фонд. Видом громадської організації є благодійне товариство, яке «створене на менш як двома засновниками та діє на підставі статуту» [4], тобто благодійне товариство діє на засадах членства, а тому воно є громадською організацією. Благодійна установа та благодійний фонд не можуть визнаватися громадськими організаціями в силу того, що всі громадські об'єднання є членськими. Видом громадської організації є саме благодійне товариство, адже воно створюється на засадах членства.

Н.Ю. Філатова наголошує на тому, що було б логічним застосування організаційно-правових форм громадської організації та громадської спілки до благодійних організацій, котрі утворюються на підставі членства та є товариствами, а на рівні Закону про благодійну діяльність урегулювання особливостей створення, діяльності та припинення благодійних організацій які утворюються у формі

установи [95, с. 217], з чим варто погодитись.

У сьогоднішніх умовах особливого поширення набула волонтерська діяльність, яка здійснюється волонтерами та волонтерськими організаціями шляхом надання волонтерської допомоги. Предметом нашого зацікавлення є саме волонтерські організації. У Законі України «Про волонтерську діяльність» від 19.04.2011 року надається таке визначення волонтерської організації – це юридична особа, яка здійснює свою діяльність без мети одержання прибутку і отримала статус волонтерської згідно з вимогами цього Закону [5]. Вважаємо, що волонтерська організація є громадською організацією. Про це свідчить Реєстр громадських об'єднань та їх найменування: Громадська організація «Волонтерська спільнота «Разом перемаємо», Громадська організація «Всеукраїнська громада волонтерська організація «Єдність та сила» [97].

Разом з тим, види громадських організацій не вичерпуються вище переліченими. Значну їх кількість становлять безпосередньо громадські організації, які діють із різною спрямованістю, це дитячі, молодіжні, жіночі, правозахисні, охорони природи, освітньо-виховні тощо.

У Законі України «Про громадські об'єднання» [6] згадуються молодіжні та дитячі громадські організації, засновниками яких можуть бути громадяни України, іноземці та особи без громадянства, ще перебувають на території України на законних підставах та досягли 14-річного віку. Вимоги щодо членів молодіжної та дитячої громадської організації визначаються Законом України «Про молодіжні та дитячі громадські організації». Згідно з нормами цього Закону індивідуальними членами молодіжних громадських організацій можуть бути особи віком від 14 до 35 років, індивідуальними членами дитячих громадських організацій – особи віком від 6 до 18 років [6]. Загалом же правові питання щодо віку членства в молодіжних та дитячих громадських організаціях є єдиними відмінностями порівняно із громадськими організаціями.

Відповідно до правових норм Закону України «Про захист прав споживачів»

[10] споживачі мають право об'єднуватися в громадські організації споживачів з метою захисту своїх законних прав та інтересів. У Законі закріплено, що об'єднання споживачів провадять свою діяльність відповідно до Закону України «Про об'єднання громадян» [12], однак цей Закон втратив чинність, а тому такими приписами порушується законодавство, що, нажаль, є непоодиноким випадком, та все ж не змінює того, що вони є громадськими організаціями.

Непідприємницькі фізкультурно-спортивні організації також є громадськими організаціями. Їх правовий статус визначається Законом України «Про фізичну культуру та спорт» від 24.12.1993 року. У ст. 1 цього Закону закріплено, що громадська організація фізкультурно-спортивної спрямованості – об'єднання громадян, яке створюється з метою задоволення потреб його членів у сфері фізичної культури і спорту [18].

Можна наводити нескінчене число громадських організацій, особливо якщо характеризувати громадські організації за спрямованістю. Крім наведених вище, до громадських організацій також відносять різноманітні організації науковців, адвокатів, нотаріусів, жіночі об'єднання і т.д.

Вважаємо, що громадськими організаціями повинні визнаватися ті, котрі володіють ознаками громадського об'єднання, а саме: особлива мета – здійснення та захист прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, неприбутковий і членський характер, спеціальна правоздатність та самоуправління. Попри специфіку деяких видів громадських організацій вважаємо, що вони є видами громадської організації, адже наділені вищеперерахованими ознаками.

Отже, на підставі аналізу чинного законодавства та наукових поглядів вважаємо, що видами громадської організації є:

- професійні спілки;
- політичні партії;
- релігійні організації;

- саморегулятивні організації (творчі спілки та інші, які утворюються на добровільних засадах);
- благодійні товариства;
- волонтерські організації;
- молодіжні та дитячі громадські організації;
- громадські організації споживачів;
- фізкультурно-спортивні організації;
- організації науковців, адвокатів, нотаріусів;
- жіночі об'єднання та ін.

Слід зазначити, що на сьогодні відсутній єдиний підхід в термінологічних поняттях щодо використання термінів, понять та характеристик щодо громадських організацій. Вважаємо за необхідне усунути розбіжності і узгодити єдині підходи до визначення громадських організацій. Разом з тим, попри певні недоліки Закон України «Про громадські об'єднання» варто відзначити й позитивні моменти, зокрема, вживання терміну не «громадянин», а «фізична особа», та те, що Законом закріплюється здійснення громадською організацією захисту прав та свобод невизначеного кола осіб, що, втім, не суперечить провадженню аналогічних дій щодо учасників такої організації.

1.4. Громадські організації як інститут громадянського суспільства

Утвердження громадянського суспільства в Україні, має велике значення для українського суспільства в цілому, бо, як зазначає Дж. Кін, «там, де немає громадянського суспільства, не може бути взаємодії й обміну думками між громадянами, здатними публічно обирати свої ідентичності, шанувати свої обов'язки в рамках політично-правової структури, яка забезпечує мир між громадянами, добре функціонування уряду, соціальну справедливість та – перш за все – діє відповідно до принципу, що влада має бути підзвітна суспільству» [64, с. 78].

За сучасними уявленнями громадянське суспільство є самостійною соціально організованою структурою для узгодження різноманітних інтересів людей. Воно не протиставляється державі, а взаємодіє з нею для досягнення загальних цілей [36, с. 151].

Істотну і вагому роль серед усіх інститутів громадянського суспільства відіграють громадські організації. Саме громадські організації становлять основу кожного громадянського суспільства. Додатково слід зауважити, що в структурі громадянського суспільства можуть бути не лише визнані, тобто легітимні громадські організації і інші види об'єднання громадян, в ній можуть бути недозволені, тобто заборонені організації екстремістського, фашистського характеру, які проповідують ідеї насильного захоплення влади, тероризму, інших форм екстремізму [6]. Завдання як усіх членів суспільства, так і правників, які найбільш досвідчені в цьому плані захистити громадянське суспільство від подібних структурних елементів.

На даному етапі державотворчого процесу України, принципово важливого значення набуває діяльність громадянина, як суб'єкта не лише суспільно-політичних, а й громадських відносин. Українці завдяки своїй достатньо активній громадській позиції все більше залучається до суспільних справ, беручи участь в діяльності громадських організацій. Вони спрямовують свою діяльність на здійснення і захист своїх прав і свобод, та задоволення економічних, соціальних, культурних потреб громадян.

Громадські організації – один з найбільш ефективних засобів боротьби як з апатією та пасивністю людей, так і з неконституційними методами впливу на владу [121, с. 65]. Саме вони можуть забезпечити ріст громадської самосвідомості, сприяти формуванню практичних навичок участі у соціальних процесах держави. Особливого значення набуває те, що вони виступають з'єднуючою ланкою між органами місцевого самоврядування та громадянським суспільством.

Слід зазначити, що ми погоджуємося з думкою Н.О. Мороз про те, що саме

різноманітність громадських організацій як основи інституту громадянського суспільства є дієвим засобом активізації громадян, а відтак – істотним резервом демократії [86].

Через те, що громадські організації створюються без попереднього дозволу державних органів це наділяє їх свободою діяльності. Вони самостійно приймають свої статuti, визначають організаційно-правову форму та структуру. Такі об'єднання закономірно створюються лише з однією метою – для вільного вираження кожним громадянином власної точки зору. Це важлива організаційна умова. Науковці життя демократичного суспільства умовно розділяють на три сфери: державну діяльність, економічну та громадянську. Ні державний, ні економічний сектор не можуть повною мірою забезпечити колективні інтереси та громадські права. Саме громадська сфера діяльності суспільства в науковій літературі отримали назву «третій сектор», і тому це поняття найбільш тісно перетинається з поняттям громадянського суспільства.

Отже, говорячи про громадські організації, ми маємо на увазі локальні, національні чи міжнародні об'єднання людей, діяльність яких здійснюється з ініціативи громадян, а не із санкції чи вказівки уряду, й не має на меті отримання прибутку. Громадські організації виконують широке коло функцій таких як захист прав людини, надання допомоги біженцям, боротьба за роззброєння, здійснення дослідницьких і освітніх заходів [94, с. 597].

До даного переліку слід додати ще виховну та функцію соціалізації особистості [90, с. 74]. Адже сама по собі участь громадян в діяльності громадських організацій є проявом активності та ініціативності в постановці і вирішенні питань, що мають суспільну і державну значимість.

Звертаємо увагу на те, що за результатами дослідження Nations in Transit, стосовно демократичного розвитку суспільства (де оцінка різних напрямів розвитку перехідних країн здійснюється за шкалою від 7 балів – «найгірша», до одного бала – «найкраща»), оцінка розвитку громадянського суспільства в Україні значно

поліпшилася від 4,75 балів у 1998 р. до 3 балів у 2005 р., 2,75 балів у 2006-2013 рр. та 2,5 балів у 2014 р., а у 2015-2016 рр. показник поліпшився до 2,25 балів. Нажаль, у 2017 р. цей показник почав знову погіршуватися і складав 2,5 бали, а у 2018 р. – 2,75 бали [90].

Тим не менш, як бачимо, загальна ситуація у рейтингу все одно поліпшилася у порівнянні з показниками станом на 1998 р. і до тепер. Для визначення вказаного рейтингу, розвитку громадянського суспільства, зарубіжні експерти беруть до уваги кількісне зростання громадських організацій України, їхню організаційну спроможність та фінансову стабільність, правове та політичне оточення, в якому вони функціонують, розвиток незалежних професійних спілок, рівень участі груп захисту інтересів у політичному процесі.

Показово також, що рейтинг розвитку громадянського суспільства Nations in Transit в Україні (2,75) кращий, або значно кращий, ніж в інших пострадянських країнах (окрім країн Балтії). Наприклад: Молдова – 3,25 бала; Грузія, Армєнія – 3,75 бала; Білорусь і Росія – 6,25 бала; Казахстан – 6,75 бала; Азербайджан – 7 балів [128].

Вважаємо за доцільне у своєму дослідженні звернути увагу також і на підсумки Індексу сталості організацій громадянського суспільства (далі – ОГС). Нагадаємо, що Індекс сталості ОГС, який проводиться з 1998 року в 71 країні світу - одне з найвідоміших досліджень стану громадянського суспільства. У ході дослідження оцінюється ситуація сталості організацій громадянського суспільства за такими параметрами (сферами): правове середовище, організаційна спроможність, фінансова стійкість, адвокація, надання послуг, секторальна інфраструктура та публічний імідж.

В цілому, за підсумками 2017 року, Індекс сталості ОГС України зріс на 0.1 % порівняно з минулим звітом за 2016 рік [117]. Проте, підсумки також виявили ряд проблем, що пов'язані з діяльністю громадських організацій в Україні.

Зокрема, за результатами Індексу сталості ОГС було встановлено, що у 2017

році погіршився показник правового середовища через запровадження електронного декларування для антикорупційних активістів та спроби запровадити жорсткі вимоги щодо фінансової звітності для громадських організацій. Тобто залишається місце до зловживань з боку органів влади. Ще одним негативним фактором є невинуватений тиск з боку правоохоронних органів на деякі антикорупційні організації. Наприклад, переслідування Службою Безпеки України відомої організації Всеукраїнська мережа людей, які живуть з ВІЛ/СНІДом, приписуючи їй фінансування тероризму, що звісно не підтвердилось.

Серед позитивних зрушень було відмічено зміни в Податковому Кодексі щодо можливості отримати ознаку неприбутковості, тобто не платити 18% податку на прибуток. Це в свою чергу дозволить громадським організаціям здійснювати соціальне підприємництво, залишаючи отриманий дохід на статутну діяльність. Це хороший інструмент для більшої фінансової спроможності громадських організацій [117].

Отже, аналізуючи сучасний стан розвитку такого інституту громадянського суспільства як громадські організації, можна сказати, що процес його становлення відбувається вкрай повільно. До основних проблем розвитку громадських організацій в Україні науковці відносять такі: недостатність людських ресурсів і брак висококваліфікованих спеціалістів, які можуть долучатися до співпраці з громадськими організаціями; недостатня розвиненість горизонтальних зв'язків між громадськими організаціями; традиційне сприйняття громадських організацій (суспільна свідомість ще не трансформувалася і громадські організації часом сприймаються як корумповані, створені для досягнення певних цілей, зокрема перед виборами) [36, с. 90]; низький вплив громадських організацій на підготовку і прийняття рішень уряду та місцевих органів влади; відсутність стабільного фінансування, через що багато організацій припиняють свою діяльність або шукають підтримки з бізнесовими і державними структурами, тим самим втрачають свою незалежність; запровадження електронного декларування для антикорупційних

активістів та спроби запровадити жорсткі вимоги щодо фінансової звітності для громадських організацій, а також невиправданий тиск з боку правоохоронних органів на деякі антикорупційні громадські організації.

Тим не менше, науковці відмічають і позитивні тенденції в становленні громадянського суспільства: збільшення кількості громадських організацій; зростання їх організаційної спроможності, вони виступають інструментом реалізації різноманітних інтересів людини у суспільстві, що дає можливість власної самореалізації [73, с. 184]; здійснюючи просвітницьку діяльність, громадські організації спрямовуються на доведення до громадян державної політики з проблем реформування економічного ладу в Україні, розвитку науки, освіти, культури [27, с. 164].

Отже на підставі вищевикладеного ми можемо зробити наступний висновок, що громадські організації виступають показниками розвитку громадянського суспільства, адже громадянським суспільством можна назвати тільки тоді, коли воно структуроване, а громадяни об'єднані в незалежні від держави організації. Тому вони виступають базовими, основоположними елементами громадянського суспільства.

Отже, у ході дослідження історії розвитку правового регулювання діяльності громадських організацій, було окреслено періоди історії їх становлення. Так, у давній період зародження громадських організацій відбулось у зв'язку із соціально-економічними потребами населення. Період, що бере початок з Київської Русі та тривав до XVII ст., характеризувався політичним змістом діяльності громадських організацій із визначенням релігійної самобутності українського народу. Дореволюційний період відзначився зародженням та активізацією профспілкового руху, становленням непідприємницьких інституцій, що переслідували благодійні та культурно-освітні цілі. Період радянської доби характеризувався зародженням кооперативного руху, становленням молодіжних та спортивних організацій, розвитком торгово-промислових палат.

Таким чином, аналізуючи процес становлення та розвитку цивільного законодавства про громадські організації, можна окреслити наступні етапи історико-правового розвитку діяльності громадських організацій в Україні, що беруть свій початок із проголошенням незалежності України, а саме:

- 1) 1991-1996 р.р. – період, який характеризується становленням національного законодавства у сфері створення та діяльності громадських об'єднань.
- 2) 1996-2003 р.р. – період прийняття спеціальних законодавчих актів у сфері діяльності громадських організацій, зокрема, професійних спілок, політичних партій, торгово-промислових палат об'єднань співвласників багатоквартирного будинку.
- 3) 2003 р. - по сьогодні – прийняття ЦК України та регламентація у його рамках правового становища громадських організацій. Окреслений період характеризується становленням та удосконаленням саме цивільно-правового механізму урегулювання відносин за участю громадських організацій, прийняття спеціальних нормативно-правових актів у сфері правового регулювання діяльності громадських організацій.

Організація діяльності громадських об'єднань в Україні регламентується правовими нормами, що містяться в різноманітних нормативних актах. Право громадян на свободу об'єднань гарантовано як міжнародними актами, так і чинним законодавством України.

Встановлено, що на сьогодні не лише в Україні, а й у світовій практиці немає єдиного визначення цієї організації.

Національне законодавство України та науковці для змістовнішої характеристики поняття «громадські організації» використовують поняття «недержавна громадська організація», «неурядова організація», «недержавна організація», «некомерційна організація», «неприбуткова організація», «непідприємницька організація» та ін. Зазвичай ці поняття вживаються як тотожні чи синонімічні. Досить широкий синонімічний ряд, яким позначають громадські організації в юридичній літературі призводить до термінологічної плутанини та підміни понять, що, безумовно, ускладнює розуміння проблеми механізму реалізації

об'єднання у громадські організації та правового регулювання цієї групи суспільних відносин.

У роботі ми визначили, що поняття громадської організації слід характеризувати як добровільне, ініціативне, незалежне, некомерційне та неприбуткове об'єднання, яке пов'язане спільними інтересами, цілями й ідеями фізичних осіб та створене з метою спільної реалізації її членами своїх прав, свобод і законних інтересів.

Критерії, за якими класифікують громадські організації, є доволі численними, а підходи щодо доцільності їх використання є різноманітними. Вважаємо, що найпоширенішим критерієм класифікації громадських організацій є напрями діяльності цих організацій. На нашу думку, в процесі класифікації громадських організацій, в першу чергу, слід брати до уваги їх призначення та форму діяльності.

Зазначено, що громадськими організаціями повинні визнаватися ті, котрі володіють ознаками громадського об'єднання, а саме: особлива мета – здійснення та захист прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, неприбутковий і членський характер, спеціальна правоздатність та самоуправління.

Отже, на підставі аналізу чинного законодавства та наукових поглядів вважаємо, що видами громадської організації є: професійні спілки; політичні партії; релігійні організації; саморегулятивні організації (творчі спілки та інші, які утворюються на добровільних засадах); благодійні товариства; волонтерські організації; молодіжні та дитячі громадські організації; громадські організації споживачів; фізкультурно-спортивні організації; організації науковців, адвокатів, нотаріусів; жіночі об'єднання та ін.

У ході дослідження було окреслено, що громадські організації становлять основу кожного громадянського суспільства. Вони виступають показниками розвитку громадянського суспільства. Діяльність громадських організацій та залученість до їх діяльності громадян України, служить як індикатором, так і

чинником розвитку громадянського суспільства.

Відмічено позитивні тенденції в становленні громадянського суспільства в умовах функціонування незалежної України. Це збільшення кількості громадських організацій; зростання їх організаційної спроможності, вони виступають інструментом реалізації різноманітних інтересів людини у суспільстві, що дає можливість власної самореалізації; здійснюючи просвітницьку діяльність, громадські організації спрямовуються на доведення до громадян державної політики з проблем реформування економічного ладу в Україні, розвитку науки, освіти, культури.

РОЗДІЛ 2

ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЯК СУБ'ЄКТИ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

2.1. Створення громадських організацій в Україні

Процес створення громадських організацій недостатньо досліджений в Україні. Науковці зосередили свою увагу переважно на дослідженні проблем створення підприємницьких товариств та окремих видів непідприємницьких товариств.

Громадські об'єднання (громадська організація або громадська спілка) можуть бути утворені із статусом юридичної особи, або без такого статусу. Офіційне визнання факту утворення громадської організації, узаконення їх діяльності, тобто легалізація є обов'язковою і здійснюється шляхом їх державної реєстрації, наслідком якої є набуття громадською організацією статусу юридичної особи або шляхом повідомлення про своє утворення та подальшого функціонування без статусу юридичної особи [101].

Перш ніж розглянути порядок створення громадських організацій, звернемося до визначення юридичної особи. Юридична особа – це організація, що має відокремлене майно, може від свого імені здобувати майнові й особисті немайнові права та обов'язки, бути позивачем і відповідачем у суді (ст. 80 Цивільного кодексу України) [3]. Таким чином, громадська організація зі статусом юридичної особи набуває усіх ознак, характерних для будь-якої юридичної особи.

Отже, розглянемо процес створення громадської організації зі статусом юридичної особи.

В. Борисова вважає, що створення будь-якої юридичної особи приватного права — це багатостадійний процес, який охоплює як фактичні дії засновників (розробка установчих документів тощо) і держави в особі певних органів (перевірка дій засновників тощо), так і юридичні дії зазначених осіб [32, с. 86].

Варто зазначити, що відповідно до діючого законодавства процес реєстрації

юридичних осіб зроблено доступнішим за рахунок використання доступу до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, електронних ресурсів, онлайн баз Міністерства юстиції України. Проте виникли проблеми з перереєстрацією статутів, про що йдеться нижче.

Ми погоджуємося з думкою М.В. Менджул, яка у виділяє наступні етапи створення громадської організації як юридичної особи: 1) ініціативно-організаційний, що включає волевиявлення (ініціативу) засновників, яке виражається в прийнятті рішення про створення громадської організації на загальних зборах (конференції, з'їзді), розробку і затвердження статуту та формування органів управління; 2) реєстраційний, що передбачає легалізацію громадської організації та проведення державної реєстрації, внаслідок якої вона набуває статусу юридичної особи. Перший етап створення громадських організацій передбачає насамперед ініціативу фізичних осіб щодо створення громадської організації. Другий етап створення громадської організації як юридичної особи передбачає проведення легалізації та державної реєстрації [84, с. 167]. Це відповідає ч. 4 ст. 87 ЦК України, згідно якої юридична особа вважається створеною з дня її державної реєстрації [3].

Вважаємо такий поділ на етапи створення громадської організації найбільш вдалим, так як авторка сформулювала його стисло і влучно.

Це положення поширюється на всіх юридичних осіб приватного права, в тому числі громадських організацій. Тому процес створення громадської організації як юридичної особи завершується її державною реєстрацією [84, с. 166].

При здійсненні державної реєстрації громадських організацій зі статусом юридичної особи подається наступний перелік документів:

- 1) заява про державну реєстрацію створення юридичної особи за формою, затвердженою наказом Міністерства юстиції України 06.01.2016 № 15/5 «Про затвердження форм заяв у сфері державної реєстрації юридичних осіб, фізичних -

підприємців та громадських формувань» [20];

2) примірник протоколу установчих зборів, оформленого з дотриманням вимог частин другої, п'ятої, сьомої статті 9 Закону України «Про громадські об'єднання» [6];

3) реєстр громадян, які брали участь в установчих зборах. Даний реєстр є невід'ємною частиною протоколу установчих зборів громадського об'єднання. В ньому зазначаються прізвище, ім'я та по батькові особи, дата народження, а для іноземців та осіб без громадянства також дані національного паспорта або документа, що його замінює. Дані про особу засвідчуються її особистим підписом [97];

4) статут (у двох примірниках). Статут громадського об'єднання повинен містити відомості, передбачені законодавством, та відповідати законодавству;

5) відомості про керівні органи громадського формування (прізвище, ім'я, по батькові, дата народження керівника, членів інших керівних органів, реєстраційний номер облікової картки платника податків (за наявності), посада, контактний номер телефону та інші засоби зв'язку), відомості про особу (осіб), яка має право представляти громадське формування для здійснення реєстраційних дій (ім'я, дата народження, контактний номер телефону та інші засоби зв'язку), до яких додається письмова згода цієї особи, передбачена ч. 6 ст. 9 Закону України «Про громадські об'єднання» [6].

У процесі створення та діяльності громадської організації, її організатори повинні керуватися нормами Конституції України та положеннями цивільного законодавства щодо існуючих обмежень стосовно створення та діяльності громадських організацій.

Так, Конституція України, гарантуючи громадянам право на свободу об'єднання, водночас передбачає перелік підстав, за наявності яких забороняється їх утворення і діяльність. Не підлягають легалізації, а діяльність легалізованих громадських об'єднань забороняється у судовому порядку, коли їх метою є: зміна

насильства конституційного ладу і в будь-якій протизаконній формі територіальної цілісності держави; підлив безпеки держави у формі ведення діяльності на користь іноземних держав; пропаганда війни, насильства чи жорстокості, фашизму та неофашизму; розпалювання національної та релігійної ворожнечі; створення незаконних воєнізованих формувань; обмеження загальновизнаних прав людини [1].

Разом з тим, ст. 4 Закону України «Про громадські об'єднання», крім перерахованих, визначає наступні підстави при наявності яких забороняється утворення і діяльність громадських об'єднань: мета (цілі) або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України; порушення суверенітету і територіальної цілісності держави; незаконне захоплення державної влади; посягання на права і свободи людини, здоров'я населення; наявність воєнізованих формувань [6].

Таким чином, обмеження створення та діяльності громадських організацій повинні бути необхідними у демократичному суспільстві, базуватися на принципі пропорційності. Тим самим держава правомірно намагається захистити себе і суспільство від організованого екстремізму, сепаратизму, тероризму, які здатні дестабілізувати та підірвати конституційну законність та створити небезпеку державного перевороту.

Вважаємо, що саме зараз це відіграє надзвичайно важливу роль у суспільстві, яке знаходиться у стані «гібридної війни» з Російською Федерацією і протистоїть викликам сепаратизму, тероризму і т.п.

На відміну від громадських організацій зі статусом юридичної особи, для того, щоб створити і зареєструвати громадську організацію без статусу юридичної особи її засновникам достатньо підготувати і подати на реєстрацію наступні документи:

- заява про державну реєстрацію громадського об'єднання;
- рішення про створення громадського об'єднання, оформлене у вигляді протоколу;
- відомості про засновників такого об'єднання;
- відомості про особу (осіб), уповноважену представляти таке об'єднання [41].

Як бачимо, подання статуту не є обов'язковою умовою для реєстрації громадської організації без статусу юридичної особи. Однак, засновники мають повне право затвердити статут для своєї організації, який, на відміну від громадської організації, що має статус юридичної особи не буде містити відомостей про її майно та порядок його розподілу в разі припинення.

Крім того, на відміну від організацій зі статусом юридичної особи, громадська організація без такого статусу не зобов'язана подавати податкову, фінансову, статистичну та будь-яку іншу звітність. Питання податків також не є актуальним для об'єднань без статусу юридичної особи. Однак, зворотній бік таких організацій – це неможливість відкрити банківський рахунок, а значить залучити грошові кошти у безготівковій формі для досягнення мети та завдань своєї діяльності. Це питання легко вирішується перереєстрацією в організацію, що має статус юридичної особи. І все ж, громадська організація без статусу юридичної особи залишається ефективним інструментом для досягнення найрізноманітніших цілей, починаючи з реалізації творчих або екологічних проєктів, закінчуючи вивченням технології блокчейн чи видобутку (майнінгу) криптовалют в Україні [41].

Як вже зазначалося, громадська організація є однією з організаційно-правових форм громадського об'єднання, засновниками та членами (учасниками) якої є фізичні особи. Ще однією формою громадського об'єднання є громадська спілка, засновниками якого є юридичні особи приватного права, а членами (учасниками) можуть бути юридичні особи приватного права та фізичні особи [6]. Ці особливості щодо засновників та членства є основними відмінностями між організаційно-правовими формами громадського об'єднання.

Так, засновниками громадської спілки можуть бути юридичні особи приватного права, у тому числі громадські об'єднання зі статусом юридичної особи, але не можуть бути політичні партії, юридичні особи, щодо яких прийнято рішення щодо їх припинення або які перебувають у процесі припинення, а також не можуть бути юридичні особи приватного права, єдиним засновником яких є одна і та сама особа.

Також засновником громадської спілки не може бути юридична особа приватного права, якщо засновник (власник істотної участі) цієї юридичної особи внесений до переліку осіб, пов'язаних зі здійсненням терористичної діяльності, або щодо яких застосовано міжнародні санкції [6].

Засновниками громадської організації можуть бути громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, які досягли 18 років, а молодіжної та дитячої громадської організації - 14 років. Загалом, кількість засновників громадського об'єднання не може бути меншою, ніж дві особи [6].

Щодо членства в громадських спілках, то їх членами (учасниками) можуть бути юридичні особи приватного права, у тому числі громадські об'єднання зі статусом юридичної особи, фізичні особи, які досягли 18 років та не визнані судом недієздатними [6].

А членами (учасниками) громадської організації, крім молодіжної та дитячої, можуть бути громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, які досягли 14 років. Вік членів молодіжної, дитячої організації визначається її статутом у межах, встановлених законом [46].

Як бачимо, основними відмінностями між організаційно-правовими формами громадського об'єднання, тобто між громадською організацією і спілкою є особливості щодо засновників та членства.

Створення будь-якої юридичної особи, у тому числі громадської організації, можливо також в процесі реорганізації. Законодавство України не регулює особливості реорганізації громадських організацій. Тільки ст. 11 Закону України «Про громадські об'єднання» встановлює, що реорганізація об'єднання громадян здійснюється відповідно до його статуту [6].

Дане питання не достатньо досліджено і в юридичній літературі. Вітчизняні науковці обґрунтовують різні обмеження щодо реорганізації непідприємницьких

товариств.

Так, І.М. Кучеренко пропонує закріпити у ЦК України можливість перетворення непідприємницьких юридичних осіб у підприємницькі тільки в тому випадку, коли їх члени (учасники) мають певні майнові права, наприклад, право на отримання майна у випадку ліквідації цих юридичних осіб чи право на пай у споживчих кооперативах [75, с. 55].

В. Кравчук вважає, що некомерційні юридичні особи не можуть бути перетворені у комерційні, і навпаки [73, с. 78]. Погоджуємося з думкою дослідника, що громадська організація не може бути реорганізована в юридичну особу, метою якої є отримання прибутку, оскільки це означало б зміну її цілей.

Варто зазначити, що процедура реєстрації громадського об'єднання є нескладною, представникам громадського об'єднання відтепер взагалі не потрібно спілкуватися з державними реєстраторами з реєстраційних палат. Фактично на базі міських і районних управлінь юстиції організовано «єдине вікно», через яке громадське об'єднання реєструють як юридичну особу, як платника податків, становлять на облік до Державної податкової інспекції, Пенсійного фонду і Управління статистики. Законом України «Про об'єднання громадян» [6] введена вимога – реєстр осіб, які брали участь в установчих зборах, який є невід'ємною частиною протоколу установчих зборів. В реєстрі обов'язково зазначаються особисті відомості, що ідентифікують фізичних осіб, які мають стати учасниками громадської організації, все це засвідчується особистим підписом або підписом особи, уповноваженої брати участь в установчих зборах. Ця вимога попереджує створення «мертвих» або фіктивних громадських об'єднань, які не виконують закладені в уставі функції або створюються для досягнення зовсім інших цілей, не передбачених законодавством [76].

Отже, як бачимо, реєстрація громадських організацій є обов'язковою. Діяльність нелегалізованих громадських організацій є протизаконною. При створенні та легалізації громадських організацій насамперед необхідно приймати до уваги який

саме вид громадської організації здійснюватиме свою діяльність. При оптимальному виборі організаційно-правової форми майбутньої громадської організації, яка буде відповідати статутним цілям організації, діяльність останньої буде найбільш ефективною.

2.2. Підстави та порядок припинення громадських організацій

Процес припинення діяльності громадських організацій регулюють Цивільний [3] і Господарський кодекси України [2], закони «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» [8], «Про громадські об'єднання» [6] та «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [4].

Стаття 104 ЦК України встановлює, що юридична особа припиняється в результаті реорганізації (злиття, приєднання, поділу, перетворення) або ліквідації. У разі реорганізації юридичних осіб майно, права та обов'язки переходять до правонаступників [3].

При аналізі Закону «Про громадські об'єднання» доцільно звернути увагу на положення, що стосуються припинення діяльності громадських об'єднань. Згідно ст. 25 Закону «Про громадські об'єднання», припинення діяльності громадського об'єднання здійснюється:

- 1) за рішенням громадського об'єднання, прийнятим вищим органом управління громадського об'єднання, у визначеному статутом порядку, шляхом саморозпуску або реорганізації;
- 2) за рішенням суду про заборону (примусовий розпуск) громадського об'єднання [6].

При цьому реорганізація проводиться шляхом приєднання до аналогічних об'єднань, які володіють таким же статусом. Підставою ж для примусового розпуску є рішення судових органів про заборону функціонування організації [6].

Як вже зазначалося, законодавством України встановлені обмеження для утворення діяльності громадських об'єднань: утворення і діяльність громадських об'єднань, мета (цілі) або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення, забороняються. Окрім того, громадські об'єднання не можуть мати воєнізованих формувань.

Тому варто звернути увагу на те, що 9 квітня 2015 року був прийнятий Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», який забороняє створення та зобов'язує припинити в примусовому порядку будь-яку юридичну особу, що пропагує комуністичний та/або націонал-соціалістичний (нацистського) тоталітарні режими чи використовує їхню символіку [9].

Закон встановлює заборону на створення та діяльність будь-яких юридичних осіб, котрі:

- 1) використовують у назвах комуністичні чи нацистські символи;
- 2) у статутних документах присутня пропаганда комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та їхньої символіки.

Поняття пропаганди не є чітко визначеним в законі, що дозволяє його по-різному трактувати. Якщо щодо використання символіки у назві ще можна розібратися з певною визначеністю, то щодо статутних положень організації виникає достатньо багато складнощів, оскільки вони за своєю природою визначають лише цілі організації, які можуть містити в собі приховану пропаганду, яку важко визначити на практиці [125]. Отже це питання вимагає подальшого вдосконалення.

Практика примусового припинення діяльності громадських організацій діє в

Україні вже давно. Так, наприклад, ще у 2007 році Окружний адміністративний суд Донецьку за позовом обласного управління юстиції виніс рішення про припинення діяльності та примусовий розпуск громадської організації «Донецька республіка». Судове рішення мотивоване тим, що члени громадської організації «Донецька республіка» протягом двох років рекламували головну мету своєї діяльності – створення «Донецької федеративної республіки», куди мали б увійти сім областей Сходу та Півдня України, збирали підписи щодо підтримки цієї ініціативи [84, ст. 115].

У липні 2017 р. Сумський окружний адміністративний суд заборонив діяльність громадської організації «Руський культурний центр Сумської області». За рішенням суду торік через посягання на територіальну цілісність держави скасували також реєстрацію організації «Патріотичний рух «Єдність Сумщини» [32].

відбулося через те, що їх діяльність мала окремі ознаки, спрямовані на порушення суверенітету та територіальної цілісності держави, а також підриву її безпеки.

Одним із прикладів примусового розпуску громадської організації є примусова ліквідація у зв'язку зі здійсненням діяльності щодо розпалювання релігійної та міжетнічної ворожнечі. Для прикладу - ухвала Одеського апеляційного адміністративного суду від 14 червня 2012 року у справі за скаргою громадської організації «Прямий шлях» на постанову Одеського окружного адміністративного суду від 4 травня 2012 року у справі за адміністративним позовом прокуратури м. Одеси в інтересах держави в особі Одеської міської ради до громадської організації «Прямий шлях» про примусових розпуск (ліквідацію) громадської організації [112]. Прокуратура м. Одеси в інтересах держави в особі Одеської міської ради звернулася до суду з адміністративним позовом, в якому просила примусово розпустити громадську організацію «Прямий шлях» у зв'язку з тим, що останньою ведеться діяльність, спрямована на розпалювання національної та релігійної ворожнечі, пропагується ідеологія ісламського фундаментального руху ваххабітів Саудівської

Аравії, члени та послідовники якого використовують радикальні політичні засоби щодо представників інших релігій та віросповідань. Ця організація розповсюджувала брошуру екстремістського змісту, що суперечить законодавству України. Крім цього, в ході обшуку офісу відповідача, проведеного в рамках кримінальної справи, порушеної щодо лідерів громадської організації «Прямий шлях», виявлено та вилучено тротилову шашку вагою 400 грамів, три капсулі-детонатори КД-8А, які, за висновками експерта, є вибуховими речовинами, засобами підризу та належать до боєприпасів. Постановою Одеського окружного адміністративного суду від 4 травня 2012 року позов було задоволено повністю. Апеляційну скаргу громадської організації «Прямий шлях» на це рішення було визнано такою, що не підлягає задоволенню, а постанова першої інстанції залишена без змін [112].

Отже, ліквідація громадської організації в Україні може бути як добровільною (за рішенням загальних зборів), так і примусовою (за рішенням суду).

Як вже зазначалося, громадська організація правомочна здійснювати свою роботу, не створюючи юридичної особи. Така норма закріплена Законом «Про громадські об'єднання» [6]. Відповідно, процедура ліквідації такої громадської організації матиме свої особливості.

Діяльність громадської організації, яка не була юридичною особою, визнається припиненою з моменту отримання уповноваженим реєстраційним органом сповіщення (повідомлення) про прийняте рішення від особи, наділеної функцією представляти громадську організацію. Зараз таку реєстрацію здійснюють органи Міністерства юстиції України. Дане повідомлення вважається підставою для фіксації відповідного факту в Реєстрі громадських об'єднань [81].

Щодо процедури припинення діяльності громадської організації зі статусом юридичної особи, то варто зазначити, що припинення функціонування такої організації проводиться шляхом розпуску за рішенням громадського об'єднання, яке приймається його вищим органом на підставі статуту. Потім формується ліквідаційна комісія, або керівному органу громадської організації передаються її

функції і повноваження для здійснення процедури припинення діяльності юридичної особи. Вищий орган організації, керуючись статутом, також повинен прийняти рішення про використання фінансово-майнових активів організації після ліквідації [81].

Рішення про ліквідацію або його нотаріальна копія подається до територіального управління юстиції. За підсумками розгляду наданих документів уповноваженим органом фіксується інформація про саморозпуск громадської організації в Реєстрі громадських об'єднань, а до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань вноситься відповідний запис. Коли відомості про ліквідацію громадської організації або саморозпуск громадського об'єднання надійдуть до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань, починається процес завершення діяльності юридичної особи. Як наслідок, з цього моменту, всі необхідні дії здійснює ліквідаційна комісія [81].

У ЗМІ слід розмістити оголошення про ліквідацію громадської чи благодійної організації та терміни пред'явленні претензій до неї. Після цього, ліквідаційна комісія направляє державному реєстратору документи, які потрібні для державної реєстрації припинення юридичної особи. Реєстратор здійснює припинення юридичної особи у зв'язку з ліквідацією. Згідно із законодавством, термін цієї процедури не повинен бути більше одного дня. Потім державний реєстратор зобов'язаний надати керівнику ліквідаційної комісії повідомлення про держреєстрацію припинення юридичної особи [81].

Стаття 111 ЦК України та ст. 33 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» встановлюють, що юридична особа є ліквідованою з дня внесення до Єдиного державного реєстру запису про державну реєстрацію її припинення [8].

Як бачимо, процедура припинення діяльності громадської організації без статусу юридичної особи є значно простішою від процедури припинення діяльності

громадської організації зі статусом юридичної особи.

Отже, виходячи з норм Закону України «Про громадські об'єднання» функціонування громадської організації (ст. 25) припиняється наступними способами:

- саморозпуск;
- реорганізація;
- примусовий розпуск [6].

Згідно з ч. 1 ст. 104 ЦК України реорганізація може здійснюватися шляхом злиття, приєднання, поділу та перетворення [1]. Внесення відомостей до Єдиного державного реєстру щодо реорганізації відбувається практично у тому ж порядку, що і щодо саморозпуску. Відмінності полягають лише у поданні інших документів, необхідних для проведення реорганізації, та у тому, що в разі відмови у реєстрації рішення про реорганізацію громадське об'єднання, яке виявило намір реорганізуватися, продовжує свою самостійну діяльність.

Юридична практика показує, що більшість громадських організацій завершує свою діяльність шляхом саморозпуску. Існують певні нюанси для ліквідації цих організацій, які визначаються їх статусом [81]. Діяльність громадської організації, яка не була юридичною особою, визнається припиненою з моменту отримання уповноваженим реєстраційним органом сповіщення (повідомлення) про прийняте рішення від особи, наділеної функцією представляти громадську організацію. Зараз таку реєстрацію здійснюють органи Міністерства юстиції України. Дане повідомлення вважається підставою для фіксації відповідного факту в Реєстрі громадських об'єднань.

2.3. Цивільно-правовий статус громадських організацій

Громадська організація як учасник цивільних правовідносин володіє цивільно-правовим статусом. У науковій літературі до елементів правового статусу відносять:

правоздатність, дієздатність, права та обов'язки, гарантії діяльності та юридичну відповідальність.

Звернемо нашу увагу на Національну Стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016-2020 роки [19], в якій зазначено, що укладання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом актуалізувало нові виклики у відносинах держави та громадськості, зумовлені необхідністю запровадження європейських правил та підходів до таких відносин на основі принципів, закріплених у цій Угоді [19].

Тому наукові дослідження з питань оптимізації правового статусу громадських організацій на сучасному етапі відіграють важливу роль у становленні та розвитку громадянського суспільства в Україні.

Громадська організація, володіючи конституційною, адміністративною, цивільною правосуб'єктністю, є єдиним суб'єктом права. Очевидно, що не будучи юридичною особою, вона не може бути суб'єктом цивільного права. Єдино можлива форма цивільної правосуб'єктності громадської організації – це інститут юридичної особи. Тому в громадській організації можуть виникнути суб'єктивні цивільні права та обов'язки тільки після її державної реєстрації як юридичної особи [47].

Громадські організації, легалізовані шляхом повідомлення про заснування, можуть бути учасниками конституційних та адміністративних правовідносин і не будучи юридичними особами. Громадська організація як суб'єкт цивільного права, володіє правоздатністю і дієздатністю, якими вона наділяється відповідно до ст. 80 ЦК України [3].

Необхідно також дослідити деліктоздатність громадської організації, яка виникає з моменту її державної реєстрації.

Проаналізувавши праці науковців із цивільного права, ми вважаємо, що громадські організації як непідприємницькі товариства володіють спеціальною правоздатністю. Правоздатність громадської організації проявляється в конкретних правах та обов'язках, наданих їй законом.

Так, І.П. Жигалкін вірно зауважує, що введення законодавцем загальної правоздатності юридичних осіб і відмова від інституту спеціальної правоздатності є прогресивним кроком, але недоцільним щодо непідприємницьких юридичних осіб [55, с. 183].

Подібну позицію відстоює й Ю.О. Літвіна, зазначаючи, що правоздатність благодійних організацій, в іустановчих документах яких не передбачено здійснення підприємницької діяльності, носить спеціальний характер [80, с. 6].

Таким чином, правоздатність громадської організації є її здатність мати цивільні права і виконувати обов'язки, а змістом правоздатності є конкретні майнові та особисті немайнові права, що надаються організації ЦК України, іншими законами та можуть закріплюватися у статуті. Проте, у громадській організації можуть виникати і інші права та обов'язки, які прямо не передбачені статутом, але спрямовані на досягнення мети її створення та діяльності.

Нами вже зазначалося, що громадські об'єднання можуть здійснювати діяльність, як юридичні особи (непідприємницькі, прибуткові товариства), так і без статусу юридичної особи [6].

Наявність у громадської організації статусу юридичної особи надає їй наступні права:

1) право здійснювати відповідно до законодавства підприємницьку діяльність. Така діяльність може здійснюватися організацією безпосередньо або через створені нею юридичні особи, якщо вона відповідає меті громадського об'єднання та певним чином сприяє її досягненню;

2) право організації набувати майнові і немайнові права;

3) право засновувати засоби масової інформації для досягнення своєї статутної мети (цілей). Хоча, справедливо буде зауважити і на тому, що громадська організація без статусу юридичної особи, де-факто має майже аналогічні можливості. Звісно, заснувати ЗМІ зможуть тільки учасники такої організації, як фізичні особи. А от можливості, що надаються всесвітньою мережею Інтернет,

ефективно використовуються будь-якими громадськими об'єднаннями;

4) право приймати участь у здійсненні державної регуляторної політики;

5) право виступати в якості виконавця державного замовлення;

6) право на отримання фінансової підтримки за рахунок коштів Державного бюджету України та місцевих бюджетів [6].

Щодо громадської організації без статусу юридичної особи, то вона вправі вільно розповсюджувати інформацію, що стосується її діяльності, в тому числі пропагувати власну мету (цілі) [41].

Законодавством також надано право всім громадським організаціям звертатися до органів державної влади та місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб з певними пропозиціями (зауваженнями), заявами (клопотаннями) або скаргами. Не менш важливим є право на одержання публічної інформації, що знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень або інших її розпорядників [6].

Так, за змістом п. 1.3 статті 21 Закону України «Про громадські об'єднання» [3] для здійснення своєї мети (цілей) громадське об'єднання має право одержувати у порядку, визначеному законом, публічну інформацію, що знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації.

Прикладом є постанова Чернівецького окружного адміністративного суду у справі № 824/2058/14-а, якою задоволено позов всеукраїнської громадської організації «Комітет конституційно-правового контролю України» до Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича про визнання дій та бездіяльності протиправними. Суд I інстанції, задовольняючи позовні вимоги, виходив з того, що всеукраїнській громадській організації «Комітет конституційно-правового контролю України» безпідставно відмовлено у доступі до публічної інформації, оскільки не надано належної відповіді на запит. Ухвалою Вінницького апеляційного адміністративного суду від 06.08.2014 постанову суду першої інстанції залишено без змін з таких підстав. Частиною 2 ст. 5 Закону України «Про доступ до публічної інформації» № 2939-VI передбачено, що доступ до інформації забезпечується

шляхом надання інформації за запитами на інформацію. Відповідно до ст. 12 Закону України № 2939-VI запитувачі інформації - фізичні, юридичні особи, об'єднання громадян без статусу юридичної особи, крім суб'єктів владних повноважень. Відповідач є вищим навчальним закладом державної форми власності. Положення ст. 1 Закону України «Про вищу освіту» визначає вищий навчальний заклад державної форми власності як вищий навчальний заклад, заснований державою, що фінансується з державного бюджету і підпорядковується відповідному центральному органу виконавчої влади. У відповіді відповідача від 05.12.2013 р. на запит вказано, що всю інформацію можливо отримати з сайту університету. Частиною 2 ст. 22 Закону України «Про доступ до публічної інформації» передбачено, що відповідь розпорядника інформації про те, що інформація може бути одержана запитувачем із загальнодоступних джерел, або відповідь не по суті запиту вважається неправомірною відмовою в наданні інформації. За сукупністю наведених вище обставин, колегія суддів доходить висновку, що відповідач діяв не на підставі Закону України «Про доступ до публічної інформації», а тому суд I інстанції правомірно задовольнив позов [113].

На рівні з громадською організацією зі статусом юридичної особи, громадська організація без статусу юридичної особи вправі приймати участь у розробленні проектів нормативно-правових актів. Крім того, проведення мирних зібрань будь-яким громадським об'єднанням є правом, що гарантоване Конституцією України [41].

Новацією Закону України «Про громадські об'єднання» від 22.03.2012 р. [6] стало положення, яке дозволило громадським об'єднанням із статусом юридичної особи безпосередньо здійснювати підприємницьку діяльність для досягнення статутних цілей. Якщо громадське об'єднання отримує дохід від підприємницької діяльності, але він не розподіляється між засновниками (членами) та працівниками такого об'єднання, а спрямовується на досягнення мети громадського об'єднання, останнє має право отримати статус неприбуткової організації відповідно до

положень пп. 133.1.1 п.133.1 ст.133 Податкового кодексу України [109, с. 252].

Так, громадська організація може здійснювати підприємницьку діяльність безпосередньо, передбачивши це у статуті, або через створені інші юридичні особи (товариства, підприємства).

Як і інші юридичні особи, громадська організація може діяти відповідно до загальної системи оподаткування і сплачувати всі податки, на неї покладено обов'язок ведення фінансової документації та звітування до відповідних контролюючих органів державної влади. Разом з тим за недотримання вимог Податкового кодексу України до громадських організацій можуть бути застосовані відповідні санкції.

До прикладу, постановою Хмельницького окружного адміністративного суду від 03.06.2014 у справі № 822/1820/14 відмовлено у задоволенні позову Громадської організації «Товариство водогосподарників Хмельниччини» до ДПІ у м. Хмельницькому ГУ Міндоходів у Хмельницькій області про визнання протиправним та скасування податкового повідомлення-рішення. Відмовляючи у задоволенні позову, суд першої інстанції зазначив, що Пунктом 51.1. ст. 51 Податкового кодексу України передбачено, що податковий агент зобов'язаний подавати у строки, встановлені цим Кодексом для податкового кварталу, податковий розрахунок сум доходу, нарахованого (сплаченого) на користь платників податків, а також сум нарахованого та утриманого з них податку контролюючому органу за місцем свого обліку. Суд встановив, що 17.04.2014 позивачем подано до Державної податкової інспекції у м. Хмельницькому податкові розрахунки сум доходу, нарахованого (виплаченого) на користь платника податку з сум утриманого з них податку за 3 квартал 2013 року та уточнюючий податковий розрахунок сум доходу, нарахованого (виплаченого) на користь платника податку з сум утриманого з них податку за 4 квартал 2013. Суд звертає увагу на те, що відповідно до пп. 49.18.2 п. 49.18 ст. 49 Податкового кодексу України граничним терміном подання податкового розрахунку за 3 квартал 2013 року є дата - 11.11.2013, проте позивачем надано

податковий розрахунок лише 17.04.2014 що, в свою чергу, є пропуском строку подання розрахунку за вказаний податковий період. Згідно з п.119.2. ст.119 Податкового кодексу України неподання, подання з порушенням встановлених строків, подання не у повному обсязі, з недостовірними відомостями або з помилками податкової звітності про суми доходів, нарахованих (сплачених) на користь платника податків, суми утриманого з них податку тягнуть за собою накладення штрафу [113].

Таким чином, можна зробити висновок, що надання громадським об'єднанням права безпосередньо здійснювати підприємницьку діяльність сприятиме досягненню їх соціальної мети, не позбавляючи переваг статусу неприбуткових організацій, та знаходиться у руслі загальноєвропейських тенденцій з цього питання.

Отже, громадські організації, що набули статусу юридичної особи, володіють цивільною правоздатністю та дієздатністю, можуть здійснювати цивільні права і виконувати обов'язки. Стаття 91 ЦК України гарантує юридичній особі такі ж цивільні права та обов'язки, як і фізичній особі, крім тих, які за своєю природою можуть належати лише людині [3].

Таким чином, ЦК України встановив критерій розмежування цивільних прав юридичних та фізичних осіб. Громадським організаціям, як і всім юридичним особам, не можуть належати ті права, які тісно пов'язані з особистістю людини, наприклад, сімейні права.

Цивільні права та обов'язки громадських організацій можуть виникати з різних підстав, зокрема з таких, як: договори та інші правочини; створення літературних, художніх творів, винаходів та інших результатів інтелектуальної, творчої діяльності; завдання майнової (матеріальної) та моральної шкоди іншій особі та інші юридичні факти. Цивільні права та обов'язки можуть виникати безпосередньо з актів цивільного законодавства, актів органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим (далі – АРК) або органів місцевого самоврядування, а також з рішення суду. У випадках, встановлених актами цивільного законодавства або

договором, підставою виникнення цивільних прав та обов'язків може бути настання або ненастання певної події [3].

Відповідно до ст. 94 ЦК України громадська організація, що набула статусу юридичної особи, має право на недоторканність її ділової репутації [3]. У науковій літературі триває дискусія про те, чи всі юридичні особи володіють діловою репутацією, чи тільки юридичні особи, що здійснюють підприємницьку діяльність. Ми підтримуємо позиції тих науковців, які вважають, що ділова репутація набувається шляхом здійснення будь-якої суспільно корисної діяльності, в тому числі службової, професійної, підприємницької тощо, як фізичними, так і юридичними особами [127, с. 327].

Крім того, Пленум Верховного Суду України в Постанові «Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи» від 27 лютого 2009 р. № 1 визначив, що під діловою репутацією юридичної особи, у тому числі підприємницьких товариств, фізичних осіб-підприємців, адвокатів, нотаріусів та інших осіб, розуміється оцінка їх підприємницької, громадської, професійної чи іншої діяльності, яку здійснює така особа як учасник суспільних відносин [96]. Таким чином, громадська організація має право на ділову репутацію.

Громадські організації як юридичні особи не можуть володіти честю та гідністю, які визначають як моральні якості людини (фізичної особи). Особисті немайнові права громадських організацій як юридичних осіб захищаються відповідно до глави 3 ЦК України (ст. 94), якою встановлено основні засади захисту цивільних прав та інтересів [3]. У разі приниження ділової репутації громадської організації, вона відповідно до ст. 23 ЦК України, має право на відшкодування моральної шкоди. Водночас у науковій літературі ще триває дискусія щодо наявності в юридичної особи права на компенсацію моральної шкоди чи відсутності такого права [84, с. 182].

Стаття 94 ЦК України та ст. 9 Закону України «Про інформацію» гарантують

громадським організаціям, що набули статусу юридичної особи, право на інформацію, що передбачає можливість вільного одержання, використання, поширення та зберігання відомостей, необхідних їм для реалізації своїх прав, свобод і законних інтересів, здійснення завдань та функцій. Реалізація права на інформацію громадськими організаціями не повинна порушувати громадські, політичні, економічні, соціальні, духовні, екологічні та інші права, свободи і законні інтереси громадян, права та інтереси юридичних осіб [11].

Громадським організаціям, що набули статусу юридичної особи, належать також майнові права, зокрема речові та зобов'язальні права.

Право власності громадської організації в суб'єктивному розумінні можна визначити як юридичну можливість володіти, користуватися й розпоряджатися належним їй майном на власний розсуд з метою досягнення статутної мети її створення та діяльності. Під правом власності громадських організацій в об'єктивному сенсі слід розуміти систему правових норм, які регулюють відносини щодо набуття, здійснення, захисту та припинення права власності громадських організацій як суб'єктів цивільних правовідносин [84, с. 187].

Зміст суб'єктивного права власності громадських організацій полягає у тому, що громадські організації володіють, користуються та розпоряджаються майном, яке належить їм на праві власності, відповідно до своїх статутних цілей. Об'єктом права власності громадської організації може бути будь-яке майно, необхідне для забезпечення здійснення її статутної діяльності, за винятком речей, вилучених з цивільного обороту. Об'єкти власності громадських організацій є необхідною матеріальною основою забезпечення їх діяльності та досягнення статутної мети. Водночас, матеріальна основа діяльності громадських організацій поняття більш широке, ніж власність цих організацій, оскільки вона охоплює всі матеріальні ресурси, необхідні для ефективної статутної діяльності громадських організацій, якими вони можуть володіти на різних правових підставах [37].

Суб'єктом права власності є громадська організація як юридична особа, а не

органи її управління чи відокремлені підрозділи [37].

Право власності, відповідно до ст. 328 ЦК України, набувається громадськими організаціями на підставах, що не заборонені законом, зокрема із правочинів. ЦК України регламентує підстави набуття (глава 24) та підстави припинення права власності (ст. 346 та глава 25). Громадські організації можуть набувати право власності також у порядку спадкування за заповітом [3].

Отже, громадська організація, що набула статусу юридичної особи, володіє широким колом прав, які можна класифікувати на наступні види: 1) права організаційно-представницького характеру (право розповсюджувати інформацію і пропагувати свої ідеї та цілі; представляти і захищати свої законні інтереси та законні інтереси своїх членів (учасників) у державних органах, органах місцевого самоврядування, підприємствах, установах та організаціях; проводити масові заходи (збори, мітинги, демонстрації тощо); право засновувати або вступати між собою в спілки (союзи, асоціації тощо) та інші); 2) права громадської організації як юридичної особи (майнові та особисті немайнові права).

Участь громадських організацій в цивільних правовідносинах супроводжується не тільки володінням цивільними правами, а і виконанням обов'язків. Виконання цивільних обов'язків забезпечується засобами заохочення та відповідальністю, які встановлені договором або актами цивільного законодавства [3].

Громадська організація може бути звільнена від цивільного обов'язку або його виконання у випадках, встановлених договором або актами цивільного законодавства. Громадська організація як юридична особа має також право бути позивачем (відповідачем) в суді [3].

Дане право є проявом, на нашу думку, права на захист. Тобто, виходячи із принципу юридичної рівності, громадські організації мають таке ж право на захист своїх прав, у порядку та на підставах, визначених законом, як і інші суб'єкти цивільного права.

Право громадських організацій звертатися до суду для захисту прав, свобод та

інтересів своїх членів підтверджено і в ухвалах суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України. Так, ухвалою від 31 жовтня 2007 року у справі за позовом громадської організації «З» в інтересах Г. до дочірнього підприємства компанії «Е» про встановлення факту роботи на енергоблоці, за касаційною скаргою громадської організації «З» на ухвалу Нетішинського міського суду Хмельницької області від 1 грудня 2006 року та ухвалу колегії суддів судової палати у цивільних справах Апеляційного суду Хмельницької області від 18 квітня 2007 року суд касаційної інстанції касаційну ьскаргу громадської організації задовольнив частково, судові рішення судів першої та апеляційної інстанції скасував, а справу передав до суду першої інстанції для вирішення питання про відкриття провадження у справі, зазначивши, що згадана громадська організація зареєстрована у встановленому законом порядку, є юридичною особою та на підставі ст. 20 Закону № 2460-XII, статей 5, 121 ЦПК України та статуту має право подавати позов до суду в інтересах членів своєї організації [82, с.46].

Крім того, варто розглянути особливість звернення до суду громадських організацій без статусу юридичної особи. Так, правозахисна громадська організація звернулась до суду з позовом в інтересах її членів, але суд повернув позивачу позовну заяву у зв'язку з відсутністю адміністративної процесуальної дієздатності. Суд зазначив, що законодавець, декларуючи наявність у громадських об'єднань - не юридичних осіб права на захист у матеріально-правовому розумінні, не надає їм права на захист у процесуальному розумінні, а Закон України «Про громадські об'єднання» [6] не надає громадській організації без статусу юридичної особи права звернення до суду. Громадська організація звернулась з апеляційною скаргою на ухвалу суду першої інстанції, але апеляційна скарга була залишена без руху через несплату судового збору, а потім – і без розгляду. Громадська організація звернулась з касаційною скаргою, в якій вказувала на те, що за змістом статей 2, 4 Закону України «Про судовий збір» серед осіб (суб'єктів), які мають сплачувати судовий збір, немає таких, як неприбуткові громадські організації без статусу юридичної

особи. ВС України задовольнив касаційну скаргу та направив справу на розгляд до суду апеляційної інстанції. ВС України вказав, що аналіз норм Закону України «Про судовий збір» дає підстави для висновку, що громадські організації, які здійснюють свою діяльність без створення юридичної особи, не визначені платниками судового збору, оскільки вони не є ані юридичною, ані фізичною особою. А тому такі організації і не зазначені у ст. 5 Закону України «Про судовий збір» як суб'єкти, які звільнені від сплати судового збору. ВС України визнав помилковим висновок апеляційного адміністративного суду, що оскільки за своїм правовим статусом, визначеним Законом України «Про громадські об'єднання», та відповідно до установчих документів громадська організація може захищати в суді [107] інтереси членів організації, тобто наділена відповідною правосуб'єктністю, вона є платником судового збору в розумінні ст.2 Закону України «Про судовий збір» (постанова від 03.05.2018 у справі № 804/5750/17) [42].

Громадські організації як юридичні особи також мають право на звернення до Європейського суду з прав людини за захистом прав, гарантованих Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод та протоколами до неї. Відомим є рішення Європейського суду з прав людини у справі «Корецький та інші проти України» від 3 квітня 2008 року, про яке ми будемо згадувати у наступному розділі.

Слід звернути увагу на те, що у березні місяці 2018 року Комітет з питань промислової політики та підприємництва Верховної Ради України схвалив законопроект №7372 «Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо унормування діяльності та державної реєстрації всеукраїнських громадських об'єднань», який покращує умови діяльності громадських організацій. А саме, цей законопроект є позитивним кроком на шляху до справедливого захисту порушених прав громадян у судах. Адже за ним, права громадських організацій у частині можливостей пред'явлення колективних позовів на захист, як своїх членів, так і необмеженого кола осіб, істотно розширюється [45].

Проектом цього закону передбачено, що громадські організації повинні

отримати право захищати суспільні інтереси в суді. Громадські організації, кожні у своїх сферах, можуть стати тими інституціями, які здійснюють громадський контроль у відповідних напрямках (антикорупційний, екологічний, захист прав споживачів, дотримання виборчих прав, захист прав акціонерів і вкладників банків, тощо). Захист прав зацікавленої громадськості через систему колективних позовів має певні переваги в порівнянні з державними контролюючими органами. Найбільш важливим є те, що його здійснюють вмотивовані громадяни, об'єднані в громадські організації. А це впливає на значне зменшення впливу корупційного складника [45].

Вважаємо, що прийняття закону щодо змін функціонування громадських організацій є вкрай необхідним для українського суспільства.

Громадська організація як суб'єкт цивільних правовідносин здатна самостійно нести відповідальність. Цивільна відповідальність є обов'язковим елементом цивільно-правового статусу громадської організації як юридичної особи. В літературі під цивільною відповідальністю розуміють вид юридичної відповідальності, що полягає у настанні передбачених у нормативних актах або договорі негативних майнових наслідків, які завжди є для порушника додатковим майновим обтяженням, забезпечуються державним примусом і зумовлюють засудження правопорушення і його суб'єкта [84, с. 194].

Ю.С. Шемшученко відзначає, що цивільно-правова відповідальність настає за порушення підприємствами, установами, організаціями та громадянами зобов'язань, що випливають з цивільно-правових угод, а також за заподіяння шкоди фізичним або юридичним особам [122, с. 240].

Громадські організації несуть цивільно-правову відповідальність за порушення зобов'язання та за вчинення цивільного правопорушення. Протиправні дії органів громадської організації, її працівників та учасників (членів) вважаються діями самої правосуб'єктної організації [3].

Громадська організація, яка набула статусу юридичної особи, несе цивільно-правову відповідальність за вчинені порушення у вигляді: 1) відшкодування шкоди,

завданої каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; 2) відшкодування шкоди, завданої смертю потерпілого, відшкодування витрат на поховання; 3) відшкодування моральної шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи; 4) відшкодування моральної шкоди, завданої фізичній або юридичній особі неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю; 5) відшкодування шкоди, завданої особі при перевищенні меж необхідної оборони, у стані крайньої необхідності; 6) відшкодування шкоди, завданої іншій особі при здійсненні права на самозахист; 7) відшкодування шкоди, завданої її працівником під час виконання ним своїх трудових обов'язків, чи підрядником, якщо він діяв за завданням замовника (громадської організації); 8) відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки, яким вона володіє на відповідній правовій підставі (право власності, інше речове право, договір підряду, оренди тощо); 9) відшкодування шкоди, завданої внаслідок недоліків товарів, робіт (послуг) [3].

Таким чином, громадські організації, які набули статусу юридичної особи, є деліктоздатними, можуть самостійно нести як договірну, так і позадоговірну (деліктну) цивільно-правову відповідальність.

У цьому розділі ми дослідили особливості процесу створення та припинення діяльності громадських організацій, а також участь громадських організацій у цивільних відносинах.

Отже, громадські об'єднання, в т.ч. громадські організації, можуть бути утворені із статусом юридичної особи, або без такого статусу. Офіційне визнання факту утворення громадської організації, узаконення їх діяльності, тобто легалізація є обов'язковою і здійснюється шляхом їх державної реєстрації, наслідком якої є набуття громадською організацією статусу юридичної особи або шляхом повідомлення про своє утворення та подальшого функціонування без статусу юридичної особи.

Встановлено, що припинення діяльності громадського об'єднання здійснюється:

1) за рішенням громадського об'єднання, прийнятим вищим органом управління

громадського об'єднання, у визначеному статутом порядку, шляхом саморозпуску або реорганізації;

2) за рішенням суду про заборону (примусовий розпуск) громадського об'єднання.

Проаналізовано обмеження створення та діяльності громадських організацій, що встановлюються Конституцією та законами України, а саме до переліку підстав, за наявності яких забороняється їх утворення і діяльність відносяться. У роботі ми визначили, що саме зараз це відіграє надзвичайно важливу роль у суспільстві, яке знаходиться у стані гібридної війни з Російською Федерацією і протистоїть викликам сепаратизму, тероризму і т.п.

Наявність у громадської організації статусу юридичної особи надає їй наступні права:

1) право здійснювати відповідно до законодавства підприємницьку діяльність. Така діяльність може здійснюватися організацією безпосередньо або через створені нею юридичні особи, якщо вона відповідає меті громадського об'єднання та певним чином сприяє її досягненню;

2) право організації набувати майнові і немайнові права;

3) право засновувати засоби масової інформації для досягнення своєї статутної мети (цілей). Хоча, справедливо буде зауважити і на тому, що громадська організація без статусу юридичної особи, де-факто має майже аналогічні можливості.

4) право приймати участь у здійсненні державної регуляторної політики;

5) право виступати в якості виконавця державного замовлення;

6) право на отримання фінансової підтримки за рахунок коштів Державного бюджету України та місцевих бюджетів.

Щодо громадської організації без статусу юридичної особи, то вона вправі вільно розповсюджувати інформацію, що стосується її діяльності, в тому числі пропагувати власну мету (цілі). Законодавством також надано право всім

громадським організаціям звертатися до органів державної влади та місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб з певними пропозиціями (зауваженнями), заявами (клопотаннями) або скаргами. Не менш важливим є право на одержання публічної інформації, що знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень або інших її розпорядників.

На рівні з громадською організацією зі статусом юридичної особи, громадська організація без статусу юридичної особи вправі приймати участь у розробленні проектів нормативно-правових актів. Крім того, проведення мирних зібрань будь-яким громадським об'єднанням є правом, що гарантоване Конституцією України.

З'ясовано, що цивільні права та обов'язки громадських організацій можуть виникати з різних підстав, зокрема з таких, як: договори та інші правочини; створення літературних, художніх творів, винаходів та інших результатів інтелектуальної, творчої діяльності; завдання майнової (матеріальної) та моральної шкоди іншій особі та інші юридичні факти. Цивільні права та обов'язки можуть виникати безпосередньо з актів цивільного законодавства, актів органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим або органів місцевого самоврядування, а також з рішення суду. У випадках, встановлених актами цивільного законодавства або договором, підставою виникнення цивільних прав та обов'язків може бути настання або ненастання певної події.

Крім того, громадська організація як юридична особа, відповідно до ст. 94 ЦК України, має право на недоторканність її ділової репутації, на таємницю кореспонденції, на інформацію та інші особисті немайнові права, які можуть їй належати. Громадські організації мають також право на власне найменування, печатки, штампи та символіку, а також мати комерційне (фірмове) найменування, яке може бути зареєстроване у порядку, встановленому законом.

Громадські організації є суб'єктами права приватної власності. Зміст суб'єктивного права власності громадських організацій полягає у тому, що громадські організації володіють, користуються та розпоряджаються майном, яке

належить їм на праві власності, відповідно до своїх статутних цілей.

Участь громадських організацій в цивільних правовідносинах супроводжується не тільки володінням цивільними правами, а і виконанням обов'язків. Виконання цивільних обов'язків забезпечується засобами заохочення та відповідальністю, які встановлені договором або актами цивільного законодавства. Громадська організація може бути звільнена від цивільного обов'язку або його виконання у випадках, встановлених договором або актами цивільного законодавства. Громадська організація як юридична особа має також право бути позивачем (відповідачем) в суді.

Проведений аналіз показав, що громадська організація як суб'єкт цивільних правовідносин володіє цивільною правосуб'єктністю та здатна самостійно нести відповідальність. Громадські організації, які набули статусу юридичної особи, є деліктоздатними, можуть самостійно нести як договірну, так і позадоговірну (деліктну) цивільно-правову відповідальність.

РОЗДІЛ 3

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

3.1. Особливості правового регулювання громадських організацій в Європейському Союзі

Законодавча база, яка є нормативною основою для створення та діяльності громадських організацій в зарубіжних країнах, формується під впливом політичної, економічної, соціальної систем, історичної спадщини, розвинутих (або слабких) демократичних традицій, а також фактичного досвіду залучення громадян до активного громадянського життя.

Як правило, порядок створення та діяльності громадських організацій визначається окремими законами. Натомість передумовою для становлення законодавства зарубіжних країн у сфері регулювання правового статусу громадських організацій є конституційні норми, які закріплюють право на об'єднання у різного роду неполітичні організації. Закріплене конституціями зарубіжних країн право на свободу об'єднання є юридичною основою створення та діяльності громадських організацій. У свою чергу громадська організація – це одна із форм реалізації конституційного права на свободу об'єднання [85, с. 136].

Досліджуючи особливості правового статусу громадських організацій ЄС, варто звернутися до європейського досвіду законодавчого регулювання організації та діяльності громадської організації деякими країнами–членами ЄС.

Інститут громадських організацій є більш досконалим у країнах ЄС, ніж у країнах пострадянського правового простору, до якого, зокрема відноситься й Україна. Крім того, правову цінність становлять не тільки відповідні правові порядки, які встановлені в межах ЄС, але й інших розвинених державах, таких як

США, Англія, Японія та ін. [57, с. 13].

Правове становище громадських організацій у Європі визначається документами загальної дії, до яких, зокрема, належать Фундаментальні принципи щодо статусу неурядових організацій у Європі від 05 липня 2002 р. та Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи державам - членам стосовно статусу неурядових організацій у Європі № CM/Rec (2007)14. У загальних рисах вони є дуже схожими, адже Рекомендації базуються на Загальних принципах. Як перші, так і другі носять рекомендаційний характер, а відтак не є обов'язковими в застосуванні. У юридичній літературі цілком правильно наголошується на тому, що таке явище є зрозумілим, адже навряд чи можна застосовувати один документ до стількох держав в імперативному порядку [91, с. 221].

Вважаємо, що необхідно проаналізувати основні позиції, які викладені в зазначених документах, однак основну увагу зосередимо на характеристиці Загальних принципів, адже, як уже зазначалося, Рекомендації розроблені на їхній основі.

Варто зазначити, що із самої назви наведених документів випливає, що в ЄС громадські організації іменуються неурядовими організаціями (далі – НУО). Цей термін підкреслює, що організація є незалежною від уряду, проте спрямовує свою діяльність на задоволення суспільних потреб і переслідує гуманітарні цілі.

Відтак у розумінні Загальних принципів НУО є добровільні самоврядні організації, а саме: асоціації, благодійні заклади, фонди, некомерційні корпорації, товариства і трасти, крім того, у пояснювальному Меморандумі до Фундаментальних принципів указується, що поняття «неурядова організація» є надзвичайно широким і охоплює профспілки та релігійні громади [21]. А в Рекомендаціях доповнюється, що вони створюються для реалізації некомерційних завдань засновників та членів [22].

Однак до числа неурядових організацій, згідно із цитованими документами, не належать політичні партії.

У даному аспекті варто наголосити на тому, що в міжнародній практиці відсутній єдиний термін, який би характеризував усі громадські організації. Як правило, використовується декілька термінів, так, в англomовній літературі це поняття – «непідприємницька організація» («non-for-profit organization»). Наступним за поширенням використання є термін «недержавна організація» («non-governmental organisation»), який використовується в багатьох країнах та в документах міжнародних організацій, таких як ООН, ЮНЕСКО, ЄС та ін.

Поняття «благодійна організація» («charity organisation») в основному використовується в практиці діяльності громадських організацій Англії, однак там цей термін має набагато ширше значення, охоплює весь спектр суспільно корисних недержавних некомерційних організацій. Окрім зазначених, досить поширеними є використання таких понять, як «приватна добровільна організація» («private voluntary organisation»), громадська соціальна організація або організація громадянського суспільства («civil social organization») [78, с. 65].

Стосовно інших цивілістичних особливостей НУО, які визначаються Фундаментальними принципами, то вони є наступними: їхньою основною метою не може бути отримання прибутку, але в разі його отримання прибуток не розподіляється між учасниками та засновниками, а спрямовується на досягнення цілей, для яких вони були створені; серед основних принципів створення та діяльності має значення те, що НУО з правосуб'єктністю (статусом юридичної особи) можуть мати ті ж самі можливості, які мають будь-які інші юридичні особи; вони можуть створюватися як окремими фізичними чи юридичними особами, так і їх групами; для їх створення достатньою є квота 2 особи, та попри це, у випадку, якщо НУО має правосуб'єктність, можуть висуватися і суворіші вимоги; НУО не обов'язково є членськими організаціями, оскільки допускається можливість створення НУО у формі фонду або трасту [53].

Так, якщо взяти за приклад країни Центральної та Східної Європи, то та ж вимога щодо кількості членів, необхідної для створення непідприємницької

юридичної особи, є досить різною. Зокрема в Естонії та Латвії встановлена мінімальна кількість членів такого об'єднання – 2 особи. В інших країнах висуваються жорсткіші вимоги. Наприклад, у Болгарії, Хорватії, Чеській Республіці, Литві, Польщі та Словаччині необхідною є кількість членів – 3 особи, а в Македонії та Чорногорії – 5 осіб. При цьому в Болгарії існує виняток із правила, позаяк членами суспільно корисного об'єднання мають бути як мінімум 7 фізичних або 3 юридичних особи. Найсуворішим у цьому напрямі є законодавство Угорщини і Словенії, адже в названих країнах для створення громадської організації потрібно як мінімум 10 учасників. Окрім того, практично в усіх перелічених країнах учасниками невідприємницької юридичної особи вправі виступати не тільки фізичні особи (в тому числі іноземці), але і юридичні. А в Хорватії засновниками та учасниками громадської організації можуть бути і вітчизняні юридичні особи, і іноземні. Виняток становить лише Македонія й Словенія, позаяк законодавством цих країн заборонено участь юридичних осіб у невідприємницьких громадських об'єднаннях [53].

Окремо варто звернути увагу на підхід щодо нормативної регламентації громадських організацій за законодавством Польщі, як країни-сусіда та члена ЄС водночас. Польща належить до тих держав, де досить давно (60-80 роки ХХ століття) сформувався дієвий законодавчий механізм врегулювання організацій третього сектора. Специфіка законодавчої регламентації правового становища громадських організацій у формальному аспекті відзначається тим, що на рівні Цивільного кодексу Польщі система юридичних осіб характеризується у дуже загальних рисах, а детально правове становище громадських організацій розкривається в окремих законах [57 с. 19].

Досвід законодавчого регулювання статусу громадської організації Польщі є досить цікавим. У законі від 24 квітня 2003 року «Про діяльність суспільного блага та волонтерів» вперше з'явилося юридичне визначення неурядових організацій. Відповідно до цього закону «неурядовими організаціями є юридичні особи або

одиниці, що не мають статусу юридичної особи, котрі не є одиницями сектору фінансів в розумінні законодавства про публічні фінанси і не діють з метою отримання прибутку, створені на основі закону, в тому числі фундації та товариства з врахуванням винятків, зазначених в п.4» (згідно п.4 неурядовими організаціями не визнаються політичні партії, профспілки та організації роботодавців, органи самоврядування професійних груп, фонди, єдиним засновником яких є держава) [39].

Отже, неурядовою (громадською) організацією в Польщі може бути також організація, котра не є юридичною особою. Окрім того, неурядова організація може здійснювати господарську діяльність, якщо всі прибутки від такої діяльності призначаються на досягнення статутних цілей.

У Польщі існує дві основні форми самоорганізації громадянського суспільства, а водночас – основні типи неурядових організацій – товариства та фундації. Незважаючи на те, що товариства та фундації можуть мати дуже подібні цілі, між ними існують істотні відмінності щодо форм утворення, функціонування та фінансової діяльності. Основна відмінність між товариствами та фундаціями полягає в тому, що товариства є формою об'єднання осіб для спільного досягнення певної мети. Це може бути як загальносуспільна мета, так і партикулярна (у такому випадку товариство має служити лише його членам). Водночас під час створення фундації найважливішим є капітал. Як фундації, так і товариства, підлягають обов'язковій реєстрації в реєстрі об'єднань, інших громадських і професійних організацій, фундацій та публічних закладів опіки Державного судового реєстру. З моменту реєстрації ці суб'єкти набувають юридичного статусу. Створення та діяльність товариств у Польщі регулюється Законом від 7 квітня 1989 року «Про товариства» [39].

Вимоги польського законодавства стосовно реєстрації організації є досить складними, порівняно з іншими країнами Європейського Союзу. Наприклад, у Франції та Нідерландах для реєстрації організації достатньо двох засновників. У Польщі фіксоване індивідуальне членство є обов'язковим, оскільки якщо кількість

членів товариства становить менше, ніж 15 осіб, товариство автоматично припиняє свою діяльність. Колективного членства в товариствах не передбачено, однак юридичні особи можуть виступати «підтримуючим» членом товариства [39].

Необхідно зауважити, що, згідно фундаментальних принципів статусу неурядових організацій в Європі, засновником і учасником неурядової організації може бути як фізична особа, так і юридична особа. Враховуючи це, можна зробити висновок, що польське законодавство суперечить вище згадуваним фундаментальним принципам.

Загалом для усіх аналізованих країн у межах даного пункту характерним є те, що громадські організації в них створюються з невідповідною метою та не розподіляють отриманого прибутку між засновниками й учасниками. Але привертає увагу те, що в кожній країні існують особливості, пов'язані із видами громадських організацій. А тому можна стверджувати, що чи не найважливішим дискусійним питанням є види громадських організацій.

За досліджуванням напрямом доречним вбачаємо також здійснити аналіз законодавчих підходів різних держав щодо закріплення правового статусу громадських організацій. У цьому контексті науковці виокремлюють кілька шляхів вирішення питання щодо формального вираження відповідних норм, якими регулюється правове становище громадських організацій [42]:

- 1) закріплення основних положень щодо регламентації правового становища громадських організацій у Цивільних кодексах тих чи інших держав. Йдеться, зокрема про визначення на рівні Кодексів системи громадських організацій, їх організаційно-правових форм, поняття, ознак, особливостей створення та припинення, специфіки управління тощо. Такий підхід обрала Угорщина, у ЦК якої досить детально прописано фундаментальні елементи цивільно-правового статусу основних організаційно-правових форм громадських організацій – фондів та асоціацій.

Аналогічний підхід можна спостерігати і в законодавстві Нідерландів, де в

рамках ЦК характеризуються основні види громадських організацій [59].

2) врегулювання елементів правового становища громадських організацій як у ЦК, так і в окремих законах, якими комплексно регламентовано правове становище громадських організацій.

Прикладом такого підходу можна назвати Болгарію, де діє відповідний закон «Про некомерційні організації», а загальні положення прописані у Цивільному кодексі [59].

3) врегулювання правового становища громадських організацій в окремих законах. Такий підхід характерний, зокрема для країн, що належать до англосаксонської правової системи – США та Великобританії. Так, у Великобританії діє Закон «Про компанії». У США основна нормативно-правова база вимог щодо реєстрації неурядових організацій формується на рівні штатів і тому дуже різна [103].

Слід звернути увагу на позицію ООН щодо громадських організацій. Зокрема, Генеральний секретар ООН А. Гутерреш зазначає, що НУО сьогодні відіграють все більш важливу роль у формуванні політики, яка змінює світ. Організація Об'єднаних Націй підтримує тісні зв'язки з тисячами неурядових організацій у всьому світі, оскільки діяльність НУО є важливою для взаємодії громадянського суспільства та уряду. Організація Об'єднаних Націй є як учасником, так і свідком все більшої глобалізації громадянського суспільства. Організації громадянського суспільства є ключовими учасниками важливих конференцій Організації Об'єднаних Націй і виступають незалежними партнерами в діяльності ООН на рівні країн. НУО є консультантами в галузі політики та програмних заходів ООН. ООН регулярно організовує і проводить брифінги, зустрічі та конференції для представників НУО, акредитованих при відділеннях ООН, її програмах і установах [89].

Таким чином, законодавство кожної окремої країни в частині регламентації правового становища громадських організацій є досить багатоманітним та містить неоднакові підходи щодо визначення такого інституту, його видів, особливостей

організаційної структури тощо. У зв'язку з цим взяти приклад якоїсь конкретної держави і впровадити в Україні немає можливості. Ми повинні вибудувати власну систему громадських організацій із притаманними тільки їм особливостями та, звісно, з урахуванням міжнародного досвіду.

Отже, зарубіжний досвід законодавчого регулювання правового статусу громадської організації передусім має важливе значення з огляду на те, що дає можливість виокремити позитивні напрацювання, які можуть бути покладені в основу вітчизняної законодавчої бази громадських організацій.

3.2. Судова практика Європейського суду з прав людини щодо громадських організацій

Діяльність громадських організацій спрямована не тільки на задоволення інтересів їх членів, а й покликана захищати суспільні інтереси, тобто суспільства в цілому. При цьому держава як форма організації суспільства має діяти в його інтересах, в іншому випадку, суспільство в особі громадян і створюваних ними організацій вправі реагувати на будь-які порушення, в т.ч. через механізми судового захисту.

Важливими для обґрунтування позовів громадських організацій в частині правових підстав для захисту громадських інтересів в суді є ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка гарантує кожному право на справедливий суд, а також практика Європейського суду з прав людини.

ЕСПЛ висловився з цього приводу в своєму рішенні по справі «Л'Ераблієр А.С.Б.Л. проти Бельгії» від 24 лютого 2009 року, в якому екологічною громадською організацією оскаржується відмова держави в перегляді дозволу на розширення сміттевого полігону, Європейський суд дійшов висновку про можливість громадською організацією здійснювати захист громадських інтересів в судовому порядку відповідно до ст. 6 Конвенції, в разі якщо мета такого захисту обмежується

просторовими і часовими межами. Так, ЄСПЛ зазначив, що Конвенція не допускає народних позовів з метою уникнути звернення до Європейського суду осіб зі скаргами на сам факт прийняття закону, який застосовується до будь-якого громадянина країни, або на судові рішення у справі, сторонами якого вони не є. Однак, за обставин цієї справи і з урахуванням особливої природи оспорюваного заходу, з урахуванням статусу організації-заявника та його членів, а також того факту, що мета, яка переслідується, обмежувалася простором і предметом, і вона захищала суспільний інтерес, вимога організації-заявника не є народним позовом. Відповідно, питання, порушене організацією-заявником, має достатню зв'язок з правом, на підставі якого вона може стверджувати, що володіє ним як юридична особа для того, щоб ст. 6 Конвенції була прийнятною [123].

Отже, у цій справі громадська організація отримала можливість захисту громадських інтересів в судовому порядку, відповідно до ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка гарантує кожному право на справедливий суд.

Варто звернути увагу на практику ЄСПЛ щодо права на свободу об'єднань, а саме справу «Рамазанова та інші проти Азербайджану». У квітні 2001 року заявники заснували громадське об'єднання, метою якого було надання юридичної допомоги бездомним та захист їх інтересів, та подали заяву щодо його державної реєстрації до Міністерства юстиції. Відповідно до національного законодавства громадське об'єднання набувало статусу юридичної особи лише після його державної реєстрації, а до проведення такої реєстрації його діяльність підлягала різним обмеженням, зокрема, щодо отримання грантів. Заявникам вдалось здійснити державну реєстрацію їх громадського об'єднання лише з п'ятої спроби в лютому 2005 року, оскільки у відповідь на їх заяви Міністерством юстиції приймалися рішення про направлення документів на доопрацювання. При цьому, відповіді на заяви заявників Міністерством юстиції надавались із затримками до декількох місяців, в той час як національним законодавством для цього встановлювався п'ятиденний строк. До

Європейського суду з прав людини заявники скаржились за статтею 11 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) на те, що несвоєчасний розгляд Міністерством юстиції їх заяв на проведення державної реєстрації їх організації призвели до порушення їхнього права на свободу об'єднання. У цьому зв'язку Уряд держави-відповідача зазначив, що відповідно до чинного на той час законодавства направлення установчих документів на доопрацювання не було офіційною та остаточною відмовою в реєстрації громадського об'єднання або повною заборонаю на його діяльність. У цій справі Європейський суд зазначив, що затримка в майже чотири роки у реєстрації громадського об'єднання заявників здебільшого була обумовлена несвоєчасним реагуванням Міністерства юстиції на відповідні заяви заявників та неодноразовими відмовами у прийнятті остаточного рішення, що *defacto* є відмовою у проведенні державної реєстрації об'єднання. ЄСПЛ не прийняв виправдання Уряду, що відповідні затримки були викликані завантаженістю Міністерства юстиції роботою, та вказав, що це обов'язок Договірної Держави організовувати свою систему державної реєстрації та вживати необхідних заходів, які б дозволяли відповідним державним органам дотримуватись строків, встановлених своїми же законами. Крім того, ЄСПЛ вказав, що національне законодавство фактично обмежувало здатність громадського об'єднання функціонувати належним чином без статусу юридичної особи, оскільки воно не могло отримувати жодних фінансових грантів, що є одним з головних джерел фінансування для громадської організації в Азербайджані, і, таким чином, здійснювати благодійну діяльність, яка є основною метою існування такого об'єднання. ЄСПЛ встановив порушення статті 11 Конвенції у зв'язку з значними затримками Міністерства юстиції у прийнятті рішення щодо державної реєстрації громадського об'єднання заявників, а також в зв'язку з тим, що національне законодавство не передбачало обмежень щодо кількості можливих повернень документів на доопрацювання без прийняття остаточного рішення [100].

Як бачимо, у цій справі було встановлено порушення 11-ї статті Конвенції через

створення умов для громадської організації, які обмежують можливості для їх належного функціонування, у тому числі право залучення грантів чи фінансової допомоги. Громадські організації в Україні, з-поміж іншого, отримують фінансування від Європейської комісії, ООН, ОБСЄ та інших поважних структур. Фінансування здійснюється на основі відкритих конкурсів.

ЄСПЛ неодноразово критикував такі формулювання законодавства, які не дають можливості передбачити юридичні наслідки законів, або є недостатньо чітко сформульованими.

У справі «Рамазанова та інші проти Азербайджану» суд вирішив, що «закон про громадські організації не містив ні детальних правил, які визначають обсяг і межі повноважень Міністерства юстиції щодо втручання у внутрішнє управління й діяльність асоціацій, ні мінімальних засобів для захисту через встановлення процедури проведення інспекцій або надання громадським організаціям конкретного терміну для усунення виявлених порушень, що гарантувало б певні механізми захисту від ризику зловживання й свавілля» [105].

Українське ж законодавство не пропонує подібних механізмів захисту для громадських організацій, що надає державним органам широке поле для зловживань.

В кількох рішеннях ЄСПЛ визнавав, що встановлений державою обсяг бюрократичних вимог був надмірним і порушував 11-ту статтю Конвенції шляхом створення можливості для державних органів втручатися в діяльність громадських організацій – неможливість або відмова в реєстрації або ж ліквідація.

У рішенні в справі «İzmir Savaş Karşıtları Derneği and others v. Turkey» ЄСПЛ наголосив, що «держави не можуть вживати будь-яких заходів, які вони вважатимуть за потрібне, навіть із посиланням на «національну безпеку» і «громадський порядок». Суд наголошує, що при виборі санкцій проти громадських організацій ліквідація може використовуватись лише як «найбільш радикальний захід», який може «використовуватись лише у виняткових випадках за дуже серйозні порушення» [105].

Ще одним показовим прикладом порушення 11-тої статті Конвенції є справа «Корецький та інші проти України», про яку вже згадувалося в попередньому розділі дипломного дослідження.

Нами вже зазначалося, що громадські об'єднання можуть здійснювати діяльність, як юридичні особи, так і без статусу юридичної особи [1]. Таким чином, було подолано прогалину, на яку звернув увагу Європейський Суду з прав людини у рішенні від 03.04.2008 р. у справі «Корецький та інші проти України», де зобов'язав Україну окрім іншого змінити законодавство у цій галузі так як воно порушує статтю 11 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод право на свободу об'єднань і мирних зборів. У контексті обставин справи Європейський суд з прав людини акцентував увагу на таких недоліках законодавства як обмеженні права юридичних осіб виступати засновниками громадських організацій, територіальні обмеження діяльності місцевих організацій, занадто складній процедурі державної реєстрації громадських організацій, а також забороні громадським організаціям безпосередньо здійснювати господарську діяльність [99].

Тож, ЄСПЛ посідає особливе місце у системі міжнародних гарантій прав людини і громадянина в цілому, оскільки його рішення носять як правозастосовний, так і правоінтерпретаційний характер. Тлумачення положень ст. 6 та ст. 11 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, які надаються ЄСПЛ, мають суттєве значення для підвищення стандартів гарантування права на об'єднання, що проявляється у їх впливі на національні правові системи країн-учасниць Конвенції.

3.3. Гармонізація законодавства України про діяльність громадських організацій у відповідність до європейських стандартів

На сучасному етапі проявляється активна роль України в міжнародних організаціях, низка громадських об'єднань виходить на міжнародний рівень, що сприяє досить інтенсивній зміні законодавства, що регламентує діяльність

громадських об'єднань. У контексті цього досить важливим є вивчення особливостей зарубіжного досвіду правового регулювання діяльності громадських організацій та можливих перспектив його впровадження в Україні.

Проаналізувавши розвиток громадських організацій в Україні та організацію і діяльність громадських об'єднань в країнах ЄС у попередньому підрозділі самостійно та, погоджуючись з узагальненнями, зробленими науковцями, можна виділити наступні відмінності:

- фінансування діяльності організацій: діяльність європейських організацій значною мірою фінансуються урядом, спонсорськими бізнесовими структурами, членськими внесками, благодійними внесками, а діяльність українських громадських організацій фінансується головним чином донорськими програмами зарубіжних країн, державне ж фінансування та внески організацій чи громадян - незначні;
- проекти українських громадських організацій, як правило, не є довготерміновими;
- діяльність українських громадських організацій в основному спрямована на вирішення злободенних проблем і орієнтована на проведення проектів виключно на національному і регіональному рівнях;
- для досягнення своєї мети громадські організації в Україні в більшості випадків здійснюють заходи в одному вибраному напрямку, тоді як європейським організаціям характерні багатоваріантні шляхи досягнення своєї мети, тобто здійснення різноманітних заходів у декількох напрямках;
- головна особливість - недосконалість правового забезпечення і регламентації формування і функціонування громадських організацій в Україні порівняно з європейськими країнами [74, с. 35].

Підтримуємо думку С.І.Сохи про те, що у межах цивільного законодавства (насамперед ЦК України) слід виділити поняття громадської організації, закріпити єдині вимоги до порядку реєстрації громадських об'єднань як юридичних осіб, участі їх у майнових відносинах, зокрема до порядку формування і розпорядження

майном. Цивільним кодексом має бути встановлено вичерпний перелік організаційно-правових форм громадських об'єднань, як це зроблено для господарських товариств [107, с. 16].

В цілому в основі реформи громадського сектору мають лежати Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам стосовно правового статусу неурядових організацій у Європі № CM/Rec(2007), прийнята 10.10.2007 року [96], Фундаментальні принципи щодо статусу неурядових організацій в Європі від 05.07.2002 р. [21], а також права і свободи людини і громадянина, гарантовані Конституцією України [1] та підписаними нею міжнародними документами.

Слід акцентувати увагу на ст. 11 Конституції [1], яка відповідає європейській практиці збереження національної самобутності в умовах глобалізації, як невід'ємної складової у системі забезпечення прав і свобод людини і громадянина [65, с. 380].

Велике значення згідно євростандартів надається стимулюванню діяльності громадських організацій. Заохочення громадської ініціативи є одним з основних принципів правового статусу громадських організацій. Доцільно передбачити, що форма суспільної підтримки залежить від характеру діяльності громадських організацій.

Окремої уваги, на думку Т.П. Рущинської, потребує питання приведення порядку внесення змін до статуту у відповідність до європейських стандартів, згідно якими внесення змін до статуту є «цілком питанням самої НУО в особі її членів», а якщо питання про зміну статуту постає, то відповідне рішення приймається «найвищим органом управління у складі всіх його членів» [75, с. 226].

Вважаємо, що таке положення має сенс для тих організацій, які нині започатковуються, однак його складно застосувати до діючих громадських організацій з великою численністю членів.

Науковцями пропонується передбачити, що рішення про внесення змін до статуту може прийматися у порядку, визначеному статутом, але при прийнятті

рішень не можуть порушуватися права інших членів; спори вирішуються у судовому порядку. Відносно правових підстав відмови у державній реєстрації доцільно закріпити у Законі, що у наданні правосуб'єктності громадських організацій може бути відмовлено тільки у випадку, якщо не було надано всі чітко визначені законом документи; найменування явно вводить в оману або недостатньо відрізняється від найменування юридичної особи чи імені фізичної особи; або якщо визначені в установчих документах цілі явно несумісні з вимогами демократичного суспільства. При проведенні роботи по встановленню збалансованого правового статусу громадських організацій слід враховувати необхідність більш повного приведення у відповідність до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Фундаментальних принципів щодо статусу неурядових організацій в Європі та Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам стосовно правового статусу неурядових організацій у Європі [21, с. 227].

Варто зазначити, що уряд схвалив план заходів на 2018 рік щодо реалізації Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016-2020 роки. Стратегія складається із 12 заходів, зокрема, основні з них: спрощення та удосконалення механізму ліквідації ГО із статусом юридичної особи; запровадження е-процедур конкурсів щодо визначення проектів, розроблених інститутами громадянського суспільства, на реалізацію яких надається фінансова підтримка і розроблення законопроекту з питань захисту найменування та символіки ГО та міжнародних організацій. Також планується запровадження онлайн-реєстрації ГО та благодійних організацій через електронні сервіси Мін'юсту. Окрім того, серед заходів – удосконалення механізму формування та діяльності громадських рад при органах виконавчої влади; проведення інформаційної кампанії щодо надання соціальних послуг; налагодження співпраці між поліцейськими та благодійними організаціями для запобігання шахрайству під час публічного збору благодійних пожертв у публічних місцях і розроблення навчальних програм щодо формування

громадянських компетентностей у державних службовців і посадовців місцевого самоврядування [43].

Крім того, Міжнародний комітет із захисту прав людини схвалив ініціативу щодо створення додаткових інструментів громадського контролю за витрачанням грантових коштів, які виділяються громадським антикорупційним організаціям. Було зазначено, що в Україні сформувалась група громадських антикорупційних організацій, які займають лобіюванням інтересів іноземних держав, а боротьба з корупцією стала не менш прибутковою справою, ніж власне корупції. в тому числі і в Україні. У зв'язку з цим у рамках ініцітиви планується розробити законопроект про обов'язкову щорічну публічну звітність громадських організацій про отримані грантові кошти (від фондів, урядів інших країн, міжнародних організацій всередині країни та поза її межами), мету їх витрачання та очікувані результати. Тому Комітет вирішив розробити платформу, де будуть акумулюватися подібні звіти і будь-який громадянин зможе в реальному часі розуміти скільки грантових грошей і на які цілі витрачає та чи інша громадська організація. Також перебачається встановити, що громадські організації, які займаються антикорупційною роботою, разом із звітністю повинні подавати декларації про доходи своїх членів. Крім того, зміни ініціюватимуть і до Закону України «Про громадські об'єднання» з метою заборони громадським організаціям займатися лобізмом [26].

Отже, підводячи підсумок, варто зауважити, що законотворчість України щодо правового статусу громадських організацій, виходячи з загального огляду законодавства України про громадські організації, має стихійний і несистемний характер. Адаптація до європейського законодавства, як правило, має вигляд сліпого копіювання практики країн Європи, не враховуючи національну самобутність та особливості національної нормотворчості. Тому, з урахуванням переваг міжнародних НУО, що діють на теренах України, є необхідним проведення збалансованої національної стратегії розвитку громадського сектору, а також

пропонується більш повне урахування Фундаментальних принципів щодо статусу неурядових організацій в Європі та Рекомендацій Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам стосовно правового статусу неурядових організацій у Європі.

Від стану розвиненості громадських організацій цілком залежить успіх суспільного розвитку країни, а тому можна виокремити наступні шляхи покращення цього стану, а саме: посилення організаційно-правових заходів держави спрямованих на стимулювання активного розвитку і діяльності громадських об'єднань; піднесення громадянської свідомості населення, підвищення їхньої відповідальності за стан справ у країні на основі різних суспільно-громадських заходів [68, с. 29].

Вважаємо, що для України цінним є міжнародний досвід правового регулювання діяльності громадських організацій, адже чинний Закон України «Про громадські об'єднання» забезпечує громадянам України правові та організаційні реалізації їх конституційного права на свободу об'єднання. Одночасно дія цього Закону поширюється на суспільні відносини у сфері створення, реєстрації, діяльності та припинення громадських об'єднань в Україні. Однак чинний Закон не виділяє правове регулювання суспільних відносин, пов'язаних з діяльністю громадських організацій. Тому вважаємо за доцільне в Україні для врегулювання цього питання створити окремий законодавчий акт на основі міжнародного досвіду, беручи до уваги загальноприйняті світові законодавчі норми щодо діяльності громадських організацій. Крім того, слід наголосити на потребі вдосконалення саме положень ЦК України і наповнення останнього нормами, якими б визначалась система громадських організацій. Таке законодавче рішення сприяло б розвитку законодавчих актів, якими б врегульовалось правове становище окремих громадських організацій на однакових методологічних засадах, що закладені в межах ЦК України.

Підвищення ефективності діяльності громадських організацій – основних елементів громадянського суспільства, що стало тенденцією сучасної цивілізації

(підтверджується досвідом держав Європейського Союзу), здатне створити міцний фундамент для побудови демократичної, правової, соціальної держави. Дослідження ефективності правового регулювання діяльності громадських організацій в Україні на сучасному етапі дозволяє виявити основні його напрямки й можливості їх подальшого розвитку для досягнення соціально-політичної стабілізації суспільства. Для оптимізації цих процесів і прискорення розвитку громадянського суспільства та правової і демократичної держави в Україні не слід забувати і про позитивний досвід у цій сфері розвинутих європейських держав.

Отже, правове становище громадських організацій у Європі визначається документами загальної дії, до яких, зокрема, належать Фундаментальні принципи щодо статусу неурядових організацій у Європі від 05 липня 2002 р. та Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам стосовно статусу неурядових організацій у Європі № CM/Rec (2007)14.

Встановлено, що в міжнародній практиці відсутній єдиний термін, який би характеризував усі громадські організації. Як правило, використовується декілька термінів, так, в англomовній літературі це поняття – «непідприємницька організація» («non-for-profit organization»).

Загалом для усіх аналізованих країн у межах даного дослідження характерним є те, що громадські організації в них створюються з підприємницькою метою та не розподіляють отриманого прибутку між засновниками й учасниками.

Визначено, що в кожній країні існують особливості, пов'язані із видами громадських організацій. А тому можна стверджувати, що чи не найважливішим дискусійним питанням є види громадських організацій.

Виокремлено кілька шляхів вирішення питання щодо формального вираження норм, якими регулюється правове становище громадських організацій різних держав:

- 1) закріплення основних положень щодо регламентації правового становища громадських організацій у Цивільних кодексах тих чи інших держав.

2) врегулювання елементів правового становища громадських організацій як у ЦК, так і в окремих законах, якими комплексно регламентовано правове становище громадських організацій.

3) врегулювання правового становища громадських організацій в окремих законах.

Встановлено, що діяльність громадських організацій спрямована не тільки на задоволення інтересів їх членів, а й покликана захищати суспільні інтереси, тобто суспільства в цілому, реагувати на будь-які порушення, в т.ч. через механізми судового захисту. Важливими для обґрунтування позовів громадських організацій в частині правових підстав для захисту громадських інтересів в суді є ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка гарантує кожному право на справедливий суд, а також практика Європейського суду з прав людини. ЄСПЛ посідає особливе місце у системі міжнародних гарантій прав людини і громадянина в цілому, оскільки його рішення носять як правозастосовний, так і правоінтерпретаційний характер.

Загальний огляд розвитку законодавства України про громадські організації дозволяє зробити висновок, що законотворчість щодо правового статусу громадських організацій у питанні гармонізації з законодавством ЄС відзначається певною стихійністю, несистемністю.

Чинний Закон України «Про громадські об'єднання» не виділяє правове регулювання суспільних відносин, пов'язаних з діяльністю громадських організацій. Тому вважаємо за доцільне в Україні для врегулювання цього питання створити окремий законодавчий акт на основі міжнародного досвіду, беручи до уваги загальноприйняті світові законодавчі норми щодо діяльності громадських організацій. Крім того, слід наголосити на потребі вдосконалення положень ЦК України і наповнення останнього нормами, якими б визначалась система громадських організацій. Таке законодавче рішення сприяло б розвитку законодавчих актів, якими б врегульовалось правове становище окремих

громадських організацій на однакових методологічних засадах, що закладені в межах ЦК України.

На основі проведеного дослідження, пропонується більш повне урахування Фундаментальних принципів щодо статусу неурядових організацій в Європі та Рекомендацій Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам стосовно правового статусу неурядових організацій у Європі.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Здійснивши дослідження правового статусу громадських організацій, на підставі викладеного в випускній кваліфікаційній роботі матеріалу, можна зробити наступні висновки:

1. Аналізуючи процес становлення та розвитку цивільного законодавства про громадські організації, було запропоновано визначити наступні етапи історико-правового розвитку діяльності громадських організацій в Україні, що беруть свій початок із проголошенням незалежності України, а саме:

- 1991-1996 р.р. – період, який характеризується становленням національного законодавства у сфері створення та діяльності громадських об'єднань.

- 1996-2003 р.р. – період прийняття спеціальних законодавчих актів у сфері діяльності громадських організацій, зокрема, професійних спілок, політичних партій, торгово-промислових палат об'єднань співвласників багатоквартирного будинку.

- 2003 р. - по сьогодні – прийняття ЦК України та регламентація у його рамках правового становища громадських організацій. Окреслений період характеризується становленням та удосконаленням саме цивільно-правового механізму урегулювання відносин за участю громадських організацій, прийняття спеціальних нормативно-правових актів у сфері правового регулювання діяльності громадських організацій.

Так, було встановлено, що у давній період зародження громадських організацій відбулось у зв'язку із соціально-економічними потребами населення, а саме: період, що бере початок з Київської Русі та тривав до XVII ст., характеризувався політичним змістом діяльності громадських організацій із визначенням релігійної самобутності українського народу; дореволюційний період відзначився зародженням та активізацією профспілкового руху, становленням непідприємницьких інституцій, що переслідували благодійні та культурно-освітні цілі; період радянської доби

характеризувався зародженням кооперативного руху, становленням молодіжних та спортивних організацій, розвитком торгово-промислових палат.

2. Організація діяльності громадських об'єднань в Україні регламентується правовими нормами, що містяться в різноманітних нормативних актах. Право громадян на свободу об'єднань гарантовано як міжнародними актами, так і чинним законодавством України.

3. На сьогодні не лише в Україні, а й у світовій практиці немає єдиного визначення громадської організації. Тому, вважаємо за необхідне усунути розбіжності і узгодити єдині підходи до визначення громадських організацій.

Вважаємо, що громадськими організаціями повинні визнаватися ті, котрі володіють ознаками громадського об'єднання, а саме: особлива мета – здійснення та захист прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, неприбутковий і членський характер, спеціальна правоздатність та самоуправління.

4. Громадські організації становлять основу кожного громадянського суспільства. Вони виступають показниками розвитку громадянського суспільства. Діяльність громадських організацій та залученість до їх діяльності громадян України, служить як індикатором, так і чинником розвитку громадянського суспільства.

5. Громадські об'єднання, в т.ч. громадські організації, можуть бути утворені із статусом юридичної особи, або без такого статусу. Офіційне визнання факту утворення громадської організації, узаконення їх діяльності, тобто легалізація є обов'язковою і здійснюється шляхом їх державної реєстрації, наслідком якої є набуття громадською організацією статусу юридичної особи або шляхом повідомлення про своє утворення та подальшого функціонування без статусу юридичної особи. Проаналізовано обмеження створення та діяльності громадських організацій, що встановлюються Конституцією та законами України. Визначено, що саме зараз це відіграє надзвичайно важливу роль у суспільстві, яке знаходиться у

стані гібридної війни з Російською Федерацією і протистоїть викликам сепаратизму, тероризму і т.п.

6. Припинення діяльності громадського об'єднання здійснюється:

- 1) за рішенням громадського об'єднання, прийнятим вищим органом управління громадського об'єднання, у визначеному статуті порядку, шляхом саморозпуску або реорганізації;
- 2) за рішенням суду про заборону (примусовий розпуск) громадського об'єднання.

7. Наявність у громадської організації статусу юридичної особи надає їй наступні права:

- 1) право здійснювати відповідно до законодавства підприємницьку діяльність;
- 2) право організації набувати майнові і немайнові права;
- 3) право засновувати засоби масової інформації для досягнення своєї статутної мети (цілей);
- 4) право приймати участь у здійсненні державної регуляторної політики;
- 5) право виступати в якості виконавця державного замовлення;
- 6) право на отримання фінансової підтримки за рахунок коштів Державного бюджету України та місцевих бюджетів.

Щодо громадської організації без статусу юридичної особи, то вона вправі вільно розповсюджувати інформацію, що стосується її діяльності, в тому числі пропагувати власну мету (цілі). Законодавством також надано право всім громадським організаціям звертатися до органів державної влади та місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб з певними пропозиціями (зауваженнями), заявами (клопотаннями) або скаргами. Не менш важливим є право на одержання публічної інформації, що знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень або інших її розпорядників.

На рівні з громадською організацією зі статусом юридичної особи, громадська організація без статусу юридичної особи вправі приймати участь у розробленні

проектів нормативно-правових актів. Крім того, проведення мирних зібрань будь-яким громадським об'єднанням є правом, що гарантоване Конституцією України.

Крім того, громадська організація як юридична особа, відповідно до ст. 94 ЦК України, має право на недоторканність її ділової репутації, на таємницю кореспонденції, на інформацію та інші особисті немайнові права, які можуть їй належати. Громадські організації мають також право на власне найменування, печатки, штампи та символіку, а також мати комерційне (фірмове) найменування, яке може бути зареєстроване у порядку, встановленому законом.

Громадські організації є суб'єктами права приватної власності. Зміст суб'єктивного права власності громадських організацій полягає у тому, що громадські організації володіють, користуються та розпоряджаються майном, яке належить їм на праві власності, відповідно до своїх статутних цілей.

Участь громадських організацій в цивільних правовідносинах супроводжується не тільки володінням цивільними правами, а і виконанням обов'язків. Виконання цивільних обов'язків забезпечується засобами заохочення та відповідальністю, які встановлені договором або актами цивільного законодавства. Громадська організація може бути звільнена від цивільного обов'язку або його виконання у випадках, встановлених договором або актами цивільного законодавства. Громадська організація як юридична особа має також право бути позивачем (відповідачем) в суді.

Проведений аналіз показав, що громадська організація як суб'єкт цивільних правовідносин володіє цивільною правосуб'єктністю та здатна самотійно нести відповідальність. Громадські організації, які набули статусу юридичної особи, є деліктоздатними, можуть самотійно нести як договірну, так і позадоговірну (деліктну) цивільно-правову відповідальність.

8. Правове становище громадських організацій у Європі визначається документами загальної дії, до яких, зокрема, належать Фундаментальні принципи щодо статусу неурядових організацій у Європі від 05 липня 2002 р. та Рекомендації

Комітету Міністрів Ради Європи державам - членам стосовно статусу неурядових організацій у Європі № CM/Res (2007)14. В міжнародній практиці відсутній єдиний термін, який би характеризував усі громадські організації. Визначено, що в кожній країні існують особливості, пов'язані із видами громадських організацій. А тому можна стверджувати, що чи не найважливішим дискусійним питанням є види громадських організацій.

9. Важливими для обґрунтування позовів громадських організацій в частині правових підстав для захисту громадських інтересів в суді є ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка гарантує кожному право на справедливий суд, а також практика Європейського суду з прав людини.

10. Загальний огляд розвитку законодавства України про громадські організації дозволяє зробити висновок, що законотворчість щодо правового статусу громадських організацій у питанні гармонізації з законодавством ЄС відзначається певною стихійністю, несистемністю. Чинний Закон України «Про громадські об'єднання» не виділяє правове регулювання суспільних відносин, пов'язаних з діяльністю громадських організацій. Крім того, слід наголосити на потребі вдосконалення положень ЦК України і наповнення останнього нормами, якими б визначалась система громадських організацій. Таке законодавче рішення сприяло б розвитку законодавчих актів, якими б врегульовалось правове становище окремих громадських організацій на однакових методологічних засадах, що закладені в межах ЦК України.

Враховуючи вищезазначене, нами пропонується наступне:

– Взявши за основу позиції науковці щодо розуміння громадських організацій, ми вважаємо, що визначення громадської організації слід доповнити, і викласти в наступній редакції: «добровільне, ініціативне, незалежне, некомерційне та неприбуткове об'єднання, яке пов'язане спільними інтересами, цілями й ідеями фізичних осіб та створене з метою спільної реалізації її членами своїх прав, свобод і законних інтересів». Сформульоване визначення доцільно закріпити ст. 1 Закону

України «Про громадські об'єднання».

– Пропонується визначити наступні види громадської організації: «професійні спілки; політичні партії; релігійні організації; благодійні товариства; волонтерські організації; молодіжні та дитячі громадські організації; громадські організації споживачів; фізкультурно-спортивні організації; організації науковців, адвокатів, нотаріусів; жіночі об'єднання та ін.» та закріпити дане положення законодавчо, доповнивши ст. 1 Закону України «Про громадські об'єднання».

– Правовий статус кожного з запропонованих нами видів громадських організацій є настільки особливим і характеризується певною специфічною сферою їх діяльності, що правове регулювання відносин у сфері утворення, діяльності та припинення цих організацій доцільно здійснювати на рівні окремих відповідних їм законодавчих актів. Тому, з метою удосконалення чинного законодавства України з питань діяльності громадських організацій пропонується створити окремий законодавчий акт на основі міжнародного досвіду, беручи до уваги загальноприйняті світові законодавчі норми щодо діяльності громадських організацій. На основі проведеного дослідження, пропонується більш повне урахування Україною Фундаментальних принципів щодо статусу неурядових організацій в Європі та Рекомендацій Комітету Міністрів Ради стосовно правового статусу громадських організацій.

– Крім того, пропонується внести доповнення до статті 106 Цивільного кодексу України, а саме доповнити новою частиною: «3. В процесі злиття, поділу та виділу непідприємницького товариства може бути створене тільки непідприємницьке товариство. Непідприємницьке товариство не може бути перетворене в підприємницьке товариство або приєднатися до підприємницького товариства».

Запропоновані пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання діяльності громадських організацій матимуть вагомий внесок в розвиток та становлення громадських організацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 2016. - № 28. - ст. 532 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80>.
2. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2018. - №13.- ст. 69 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2018. - №13. – ст. 69 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
4. Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 05.07.2012 № 5073-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17>.
5. Про волонтерську діяльність: Закон України від 19.04.2011 № 3236-VI [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17>.
6. Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2017. - № 18. - ст. 222 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>.
7. Законы XII таблиц [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/Article/Zak_XII.php.
8. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань: Закон України від 15.05.2003 № 755-IV [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15>.
9. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки: Закон

України від 09.04.2015 № 317-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2018. – №20. – ст. 189 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/317-19>.

10. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 № 1023-XII [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12>.

11. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 № 2657 XII [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.

12. Про об'єднання громадян: Закон України від 16.06.1992 № 2460-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2460-12> (втратив чинність).

13. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність: Закон України від 12.07.2001 № 2658-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14>.

14. Про політичні партії: Закон України від 05.04.2001 № 2365-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>.

15. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України від 15.09.1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1045-14>.

16. Про регулювання містобудівної діяльності: Закон України від 17.02.2011 № 3038-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038-17>.

17. Про сільськогосподарську дорадчу діяльність: Закон України від 17.06.2004 № 1807-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1807-15>.

18. Про фізичну культуру та спорт: Закон України від 24.12.1993 № 3808-XII [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3808-12>.

19. Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні: Указ Президента України; Стратегія від 26.02.2016 № 68/2016 [Електронний ресурс]. –

Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2016>.

20. Про затвердження форм заяв у сфері державної реєстрації юридичних осіб, фізичних - підприємців та громадських формувань: Наказ Міністерства юстиції України; Форма, Заява від 18.11.2016 № 3268/5 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1500-16>.

21. Фундаментальні принципи щодо статусу неурядових організацій у Європі від 05 липня 2002 р.. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/law/show/994_209.

22. Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи державам – членам стосовно статусу неурядових організацій у Європі №CM/Rec(2007)14 [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_937.

23. Абросимова Е. А. О благотворительных организациях в СССР / Е. А. Абросимова // Государство и право. – 1992. – № 1. – С. 135-138.

24. Айвазовська О. Здобутки організацій громадського контролю за 2008 рік / О. Айвазовська // Громадянське суспільство. – 2009. – № 3 (10). – С. 20.

25. Аксентюк М. М. Синергетичний ефект як важливий чинник ідентифікацій контролінгу в менеджменті організації [Електронний ресурс] / М. М. Аксентюк. Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/Portal/chem_biol/nvnau/2009_142_2/09amm.pdf

26. Антикорупційні громадські організації хочуть зобов'язати звітувати про використання отриманих грантів / Українське право. – 2018. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ukrainepravo.com/news/ukraine/v-ukraini-khochut-priynyati-zakon-pro-shchorichnu-zvitnist-gromadskiiasc organizatsiy-yaki/>.

27. Беренштейн Л. Ю. Розбудова громадянського суспільства в Україні (історико-політичне дослідження) / Л. Ю. Беренштейн, В. А. Моргун, О. П. Реєнт та ін.. – К.: НАН України, Ін-т історії України та ін., 1999. – 256 с.

28. Бесчастний В. М. Громадські об'єднання в Україні / За ред. В. М. Бесчастного. – К.: Знання, 2007. – 415 с.

29. Бех В. П. Громадські організації у дискурсі демократизації суспільства:

монографія / за науковою ред. В. П. Беха – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. – 680 с.

30. Богашева Н. В. Класифікація громадських організацій: проблема критеріїв / Н. В. Богашева // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. - 2011. - № 4 - С. 62-70.

31. Большая Советская Энциклопедия: в 30 т. / [под ред. А. М. Прохорова]. – М. : Изд-во «Советская энциклопедия». – 1974. – Т. 18. – 1974. – 632 с.

32. Борисова В. До проблем створення юридичних осіб / В. Борисова // Вісник Академії правових наук України. – 2002. – № 2 (29). – С. 79-88.

33. Борисова В. І. Релігійні організації як непідприємницькі юридичні особи / В. І. Борисова // Проблеми цивільного права та процесу : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (23 трав. 2009 р.). – Х.: Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2009. – С. 17-19.

34. Бредли Д. Общественные организации и развитие гражданского общества в дореволюционной России / Джозеф Бредли; пер. с англ. К. Льоренте-Касар // Общественные науки и современность. – 1994. – № 5. – С. 77-89.

35. Булгакова М. Новий Закон України «Про громадські об'єднання» від 22 квітня 2012 року / М. Булгакова, А. Петрів / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://legalanalytics.com.ua/uk/zakonodavstvo0/novynyzakonodavstva0/110publicassociations.html>.

36. Великий енциклопедичний юридичний словник / За заг. ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – К.: Вид-во «Юридична думка», 2012. – 1020 с.

37. Власність громадських організацій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://yurisonline.com/ukr/uslugi/yuristam/literatura/chiv_pravo/082.php.

38. Волкова Д. Міжнародні стандарти про внутрішню структуру громадських організацій / Д. Волкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/5838/%C4>.

39. Грабовська О. Неурядові організації в Польщі і в Україні: порівняльний аналіз / О. Грабовська [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lawngo.net/index.php?itemid=221>.

40. Грицай І. О. Актуальні питання правового регулювання діяльності громадських об'єднань в Україні: проблеми та шляхи вдосконалення / І. О. Грицай // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. - №1. – 2015. – С. 221-229.

41. Громадська організація без статусу юридичної особи. Порядок реєстрації, звітності та оподаткування. – 2018. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://legal-support.top/orhanizatsiya-bez-statusu-yurydychnoyi-osoby/>.

42. Громадська організація без статусу юридичної особи не повинна сплачувати судовий збір / Українське право. – 2018. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrainepravo.com/lawpractice/practice_court/gromadska-organizatsiya-bez-statusu-yurydychnoyi-osoby-ne-povynna-splachuvatysu-dovyuu-zbir/.

43. Громадські організації можна буде реєструвати онлайн / Українське право. – 2018. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrainepravo.com/news/ukraine/gromadski-organizatsiyi-mozhna-bude-reyestruvaty-onlayn-/>.

44. Громадська організація може захищати в суді особисті немайнові та майнові права як своїх членів, так і інших осіб лише у випадках, якщо таке повноваження передбачено у її статутних документах та відповідному законі (справа № 922/2110/16, 21.12.16) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://protocol.ua/ua/vgsu_gromadska_organizatsiya_moge_zahishchati_v_sudi_osobisti_nemaynovi_ta_maynovi_prava_yak_svoih_chleniv_tak_i_inshih_osib_lishe_u_vipadkah_y_akshcho_take_povnovagennya_peredbacheno_u_ii_statutnih_dokumentah_ta_vidpovidno_mu_zakoni_\(sprava_922_2110_16_21_](https://protocol.ua/ua/vgsu_gromadska_organizatsiya_moge_zahishchati_v_sudi_osobisti_nemaynovi_ta_maynovi_prava_yak_svoih_chleniv_tak_i_inshih_osib_lishe_u_vipadkah_y_akshcho_take_povnovagennya_peredbacheno_u_ii_statutnih_dokumentah_ta_vidpovidno_mu_zakoni_(sprava_922_2110_16_21_/).

45. Громадські організації отримають серйозну «законну» підтримку. – 2018 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://24tv.ua/gromadski>

_organizatsiyi_otrimayut_seryoznu_zakonnu_pidtrimku_n933703.

46. Громадська організація чи громадська спілка? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mykolaivreestr.at.ua/news/gromadska_organizacija_chi_gromadska_spilka/2013-03-06-85.

47. Дикан Р. В. Цивільна правоздатність та дієздатність громадських організацій / Р. В. Дикан [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/9_DN_2010/Pravo/61949.doc.htm.

48. Дітковська С. О. Розвиток політико-правових основ діяльності радянських громадських організацій / С.О. Дітковська // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. - 2014. - Вип. XXXVIII. - С. 104-108.

49. Діяльність громадських об'єднань в Україні у 2013 році: Статистичний бюлетень. – К.: Державна служба статистики України, 2014. – С. 8.

50. Діяльність громадських об'єднань в Україні у 2014 році: Статистичний бюлетень. - К.: Державна служба статистики України, 2015. – С. 7-8.

51. Діяльність «Руського культурного центру» на Сумщині заборонив суд [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tv.sumy.ua/diyalnist-ruskogo-kulturnogo-tsentru-na-sumshhyni-zaboronyv-sud/>.

52. Додіна Є. Є. Адміністративно-правовий статус громадських організацій в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Є. Є. Додіна ; Одес. нац. юрид. акад. - О., 2002. - 21 с.

53. Дуглас Ратцен Правовые основы деятельности некоммерческих организаций в Центральной и Восточной Европе. International Center for Not-for- Profit Law. 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.icnl.org/research/library/files/Transnational/CEE%20Overview_rus.pdf

54. Експерти про стан і шляхи забезпечення доброчесності у громадських організаціях (Результати експертного опитування) // Умови, шляхи і засоби запобігання корупції в діяльності неурядових організацій України. – К.: Центр Разумкова, 2013. – С. 17.

55. Жигалкін І. П. особливості правоздатності установ приватного права / І. П. Жигалкін // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми цивільного, житлового та сімейного законодавства» (м. Харків, 25 лютого 2011 р.). – Харків. – 2011. – С. 182-183.

56. Зозуляк О. І. Заклад як організаційно-правова форма непідприємницьких юридичних осіб. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України : Збірник наукових статей. Івано-Франківськ : ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2017. - Вип. 45. - С. 73-85.

57. Зозуляк О. І. Непідприємницькі юридичні особи як суб'єкти цивільного права: теоретичний та практичний аспекти: автореф.дис.на здобуття наук.ступеня докт.юрид.наук / О. І. Зозуляк – К., 2017. – 21 с.

58. Зозуляк О. І. Непідприємницькі юридичні особи як суб'єкти цивільного права : теоретичний та практичний аспекти : монографія / О.І. Зозуляк. - Тернопіль, 2017. - 432 с.

59. Зозуляк О. І. Нормативне врегулювання непідприємницьких організацій за законодавством України та Польщі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.polukr.net/uk/blog/2016/06/normatywnevregulovanja-nepidpremnickich-organizacji/>

60. Зозуляк О. І. Проблематика застосування термінології під час дослідження непідприємницьких юридичних осіб / О. І. Зозуляк // Порівняльно-аналітичне право. - 2016. - № 4. - С. 79-82.

61. Ільницька У. В. Особливості міжнародно-правової суб'єктності неурядових організацій . Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. 2012. Випуск 24. С. 84–91.

62. Капелюшна М. В. Історико-правові дослідження законодавчих засад державного будівництва в Україні (1917-1921рр.): аналітичний огляд наукового доробку правознавців української діаспори / М. В. Капелюшна // Часопис Київського університету права. - № 2. – 2013. – С. 61-66.

63. Капталан І. М. Поняття непідприємницьких товариств / І. М. Капталан // Актуальні проблеми держави і права. - 2011. - С. 410-415.
64. Кін Джон. Громадянське суспільство. Старі образи, нове бачення / Пер. з англ. Олександр Гриценко; Літ. ред. О. Гриценко. – К.: К.І.С., 2000. – 192 с.
65. Кот О. О. Здійснення та захист суб'єктивних цивільних прав: проблеми теорії та судової практики : монографія / О. О. Кот. К.: Алерта, 2017. - 492 с.
66. Котенко Н. В. Неурядові організації: поняття, види та джерела фінансування в умовах сталого розвитку / Н. В. Котенко // Вісник Сумського державного університету. Серія «Економіка». - 2014. - № 3. - С. 75-82.
67. Кочин В. В. Непідприємницькі товариства як юридичні особи приватного права: монографія / В. В. Кочин. – К.: НДІ приватного права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2013. – 200 с.
68. Кочин В. В. Принципи управління непідприємницькими товариствами: національне законодавство та AQUIS ЄС. Адаптація корпоративного законодавства України до законодавства Європейського Союзу : матеріали міжн. наук.-практ. конференції (30 вересня-1 жовтня 2016 р., м. Івано-Франківськ) / НДІ приватного права і підприємництва імені акад. Ф.Г. Бурчака НАПрН України; за ред. д-ра юрид. наук, акад. НАПрН України В.В. Луця. Івано-Франківськ, 2016. - С. 29–31.
69. Кочин В. В. Непідприємницькі товариства та установи як форми цивільних відносин: монографія / В. В. Кочин. – К.: НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2016. – 160 с.
70. Кочин В. В. Теоретичні проблеми системи непідприємницьких товариств як юридичних осіб приватного права / В. В. Кочин // Актуальні проблеми правознавства. - 2016. - Вип. 1. - С. 119-122.
71. Кочин В. В. Цивільно-правові відносини участі суб'єктів підприємництва у саморегулювальних організаціях: монографія / В. В. Кочин. – К.: НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2015. – 128 с.
72. Кравчук В. М. Сутність громадської організації та її місце в політичній

системі суспільства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://library.tneu.edu.ua>.

73. Кравчук В. М. Громадські організації і держава: взаємовідносини в умовах формування громадянського суспільства в Україні (теоретико-правові аспекти): Монографія. – Тернопіль: ТЗОВ «Терно-граф». – 2011. – 260 с.

74. Кравчук В. М. Неурядові організації європейських країн: досвід правового регулювання / В. М. Кравчук // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – К. : КНУ ім. Тараса Шевченка, ІМВ, 2004. – Вип. 48, ч. 2. – С. 35-40.

75. Кучеренко І. М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права: монографія / І. М. Кучеренко. – К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2004. – 328 с.

76. Лациба М. В. Як розуміти новий закон «Про громадські об'єднання» / М. В. Лациба, А. О. Шимчук. – К. : Укр. незалежн. центр політ. дослідж., 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ucipr.kiev.ua>.

77. Левчук К. І. Громадські організації України: створення та діяльність (1985-1996 рр.): монографія / К. І. Левчук. Вінниця: ПП «Едельвейс і К», 2009. - 320 с.

78. Лысенко В. В. Регламентирование правового положения и функционирования неправительственных организаций в зарубежных странах / В.В. Лысенко // Государство и право.- 2009. - № 1. - С. 65–72.

79. Лисенко Ю. Р. Правове забезпечення діяльності громадських організацій: позитивні і негативні аспекти / Ю. Р. Лисенко // Збірник.– Київ, 2018. – 56 с.

80. Літвіна О. Ю. Правове положення благодійних організацій в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / О. Ю. Літвіна. – Харків, 2003. – 21 с.

81. Лосенко М. Процедура припинення діяльності громадської та благодійної організації зі статусом юридичної особи / М. Лосенко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://pravdop.com/ua/publications/kommentarii-zakonodatelstva/procedura-prekrasheniya-deyatelnosti-obshestven>

noy-i-blagotvoritelnoy-organizacii-so-statusom-yurlica--chast-2/.

82. Лужанський А.В. Об'єднання громадян як суб'єкти звернення у цивільному процесі / А.В. Лужанський // Вісник Верховного Суду України. – 2009. - № 1. – С. 44-48.

83. Максимович М. В. Православні міські братства кінця XVI – першої половини XVII ст. крізь парадигму волонтерського руху (з історії становлення громадянського суспільства в Україні): матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Волонтерський рух : історія, сучасність, перспективи» (м. Харків, 17-18 квітня 2015 р.), Харків, 2015. - С. 108–111.

84. Менджул М. В. Цивільно-правовий статус громадських організацій: монографія / М. В. Менджул. – Ужгород : Видавництво Олександри Гаркуші, 2010. – 200 с.

85. Меркулова К. О. Нормативно-правове регулювання адміністративно-правових відносин за участю громадських організацій / К.О. Меркулова // Часопис Київського університету права. – № 2. - 2013. - С. 136-140.

86. Мороз Н. О. Вплив громадських організацій на розбудову громадянського суспільства України / Н. О. Мороз // Гілея: науковий вісник. - 2013. - № 72. - С. 836 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2013_72_163.

87. Наслідки прийняття Закону України «Про громадські об'єднання» / Хмельниччина правова: Аналітика [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.urisc.com.ua/2012/06/12/%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%BB%D>.

88. Новий Закон «Про громадські об'єднання» та можливості для розвитку українських громадських організацій [Електронний ресурс] // Інформаційно-методичний вісник «Рада». – 2012. - № 12. – Режим доступу: <http://terjust.gov.ua/?page=consult&consultid=4185&sub=>.

89. ООН і громадські організації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org.ua/ua/informatsiinyi-tsentru/un-ngo>.

90. Орлова О. В. Разнообразие общественно-политической активности – закономерность становления гражданского общества / О. В. Орлова // Гражданское общество и правовое государство: предпосылки формирования.. – М.: Изд-во ИГиП РАН, 1991. – С. 66-76.

91. Парута Ю. І. Правовий досвід створення, діяльності та припинення громадських об'єднань в країнах Європейського Союзу: Збірник наукових праць за матеріалами Міжн. наук.-практ. конф. (26-27 вересня 2014 р., м. Івано-Франківськ) / НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України; Івано-Франківськ, 2014. С. 221–223.

92. Підпригора О. А., Харитонов Є. О. Римське право. К.: Юрінком Інтер, 2009. 528 с.

93. Політична партія: вільна енциклопедія «Вікіпедія» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Політична_партія.

94. Політологічний словник // О. Д. Авдеєнко, О. В. Антонюк, О.В. Бабкіна та ін. – К.: Міжрегіон. акад. упр. Персоналом, 2005. – 791 с.

95. Правове регулювання некомерційних організацій в Україні: монографія / І. В. Спасибо-Фатєєва, В. І. Борисова, О. П. Печений та ін. – Х.: Право, 2013. – 480 с.

96. Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 27 лютого 2009 р. № 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v_001700-09.

97. Реєстр громадських об'єднань [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ddr.minjust.gov.ua/uk/2835300d7bf1f1f4987311a2f41ced37/reestr_gromadskyh_ob_ednan.

98. Результати національних щорічних моніторингових опитувань // Українське суспільство 1992-2013. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг / За ред. д.е.н. В. Ворони, д.соц.н. М. Шульги. – К.: Ін-т соціології НАН України, 2013. – С. 486.

99. Рішення Європейського Суду з прав людини по справі «Корецький та інші проти України» (Заява №40269/02) від 03.04.2008 р. // Офіційний вісник України. – 2009. – № 69. – Ст. 2411.

100. Рішення Європейського Суду з прав людини по справі «Рамазанова та ін. проти Азербайджану» (Заява № 44363/02) від 01.02.2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/applicant/court/case-law/sprava-ramazanova-ta-inshi-proti-azerbajdzhanu.html>.

101. Рамазанова У. В. Особливості утворення та реєстрації громадських об'єднань / У. В. Рамазанова // Митна справа. - 2015. - № 3(2). - С. 275-280 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ms_2015_3%282%29__48.

102. Руцинська Т. П. Господарсько-правовий статус громадських організацій: пропозиції до законодавства / Т. П. Руцинська // Форум права. – 2016. - №3. – С. 224-229.

103. Семикіна К. В. Зарубіжний досвід регулювання діяльності некомерційних установ / К.В Семикіна // Науковий вісник: фінанси, банки, інвестиції. - 2012. - № 2. - С. 73-76.

104. Соловйов О. М. Право власності професійних спілок України: автореф. дис.на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / О. М. Соловйов. –Харків, 2002.–20 с.

105. Солодько А. Европейский суд по правам человека об «иностранных агентах» / А. Солодько, І. Совсун, І. Когут [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/rus/articles/2014/01/24/7010963/>.

106. Солоненко І. Реформа законодавства для об'єднань громадян у державах СНД / І. Солоненко // Громадянське суспільство. – 2007. – № 2. – С. 27.

107. Соха С. І. Публічний статус громадських об'єднань в Україні: адміністративно-правовий аспект: автореф.на здоб.наук.ступ.канд.юрид.наук / С. І.

Соха. – Львів, 2016. – 19 с.

108. Тараненко Г. Г. До питання дефініцій неурядових організацій. Проблеми міжнародних відносин: зб. наук. пр. – К.: КиМУ, 2010. Вип. 1. С. 310–326.

109. Титова О. В. Окремі аспекти статусу громадських об'єднань, які безпосередньо здійснюють підприємницьку діяльність / О. В. Титова // Форум права. – 2016. - №3. – С. 250-254

110. Тронько П. Т. Історія України. Маловідомі імена, події, факти (збірник статей) / П. Т. Тронько, О. Г.Бажан, В. М. Волковинський та ін. – К.: Рідник Край, 1999. – 345 с.

111. Трофанчук Г. І. Історія держави та права України: навч. посіб. К.: Юрінком Інтер, 2011. - 256 с.

112. Ухвала Одеського апеляційного адміністративного суду від 14.06.2012 року по справі № 1570/2775/2012 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/24965962>.

113. Узагальнення практики застосування адміністративними судами положень Закону України «Про громадські об'єднання» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.vaas.gov.ua/files/jurisprudence/yzagalnenna/vaas/1277_11_14_14.doc.

114. Філатова Н. Ю. Проблеми визначення організаційно-правових форм саморегулівних організацій / Н. Ю. Філатова // Проблеми цивільного права та процесу. -2013. – С. 371-375.

115. Філатова Н. Ю. Саморегулівні організації як суб'єкти цивільного права: автореф.дис.на здобуття наук.ступеня канд.юрид.наук / Н. Ю. Філатова – Харків, 2014. - 21 с.

116. Хаски Ю. Российская адвокатура и советское государство / Юджин Хаски. – М., 1993. – 183 с.

117. Хмарно з проясненнями: підсумки Індексу сталості організацій громадянського суспільства. – 2018. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.prostir.ua/?focus=hmarno-z-proyasnennyamy-pidsumky-indeksu->

stalostiohs&fbclid=IwAR2Q8Oa3glbomdO1IVlr8L3SID6Ew1xmcqLO0qW_998H5KYXS
TInTmmfMAE.

118. Цьвок М. С. Інформаційно-правове забезпечення діяльності недержавних громадських організацій в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / М.С. Цьвок. – Львів, 2016. – 21 с.

119. Чепурнов В. О. Державне регулювання благодійної діяльності в Україні в радянський та пострадянський періоди / В. О. Чепурнов // Держава і право : зб. наук. пр. Юридичні і політичні науки. – К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2002. – Вип. 15. – С. 271-276.

120. Шакирова А. Историко-правовые основы деятельности профсоюзов Украины / А.И. Шакирова // Закон и жизнь. - 2013. - № 8 /4. - С. 253–255.

121. Широкова Є. О. Сучасний стан і перспективи розвитку громадянського суспільства в Україні / Є. О. Широкова, О. А. Тарасова // Громадянське суспільство та проблеми становлення особистості: Наукові доповіді та повідомлення Міжнародної науково-практичної конференції. – Вип. 1 / Редкол.: А. С. Лобанова та ін.. – Кривий Ріг: Видавничий дім, 2006 – С. 62-67.

122. Шемшученко Ю. С. Вибране / Ю. С. Шемшученко. – К.: Юридична думка, 2015. – 592 с.

123. Шульгина А. Судебная практика представления интересов в суде общественной организацией / А. Шульгина [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://sud.ua/ru/news/sud-info/93424-sydebnaya-praktikapredstavleniya-interesov-v-syde--obshchestvennoj-organizatsiej->.

124. Юлдашев О. О. Адміністративно-правове забезпечення діяльності недержавних громадських організацій в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / О. О. Юлдашев; Міжрегіональна академія управління персоналом. – К., 2013. – 19 с.

125. Яворський В. Аналіз закону про заборону комуністичних символів / В. Яворський. – 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://khpg.org/index>.

php?id=1430493970.

126. Ямпольская Ц. А. Общественные организации / Ц. А. Ямпольская // Большая Советская Энциклопедия / Под.ред. А. М. Прохорова. – М. Издательство Советская энциклопедия. – 1974. – Т.18. – 244 С.

127. Ярешко О. В. Право на недоторканість ділової репутації в системі особистих немайнових прав / О. В. Ярешко // Держава і право : зб. наук. пр. Юридичні і політичні науки. – К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2004. – Вип. 24. – С. 325 – 329.

128. Nations in Transit Ratings and Averaged Scores [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://freedomhouse.org/report/nations-transit/2018/ukraine>.

Додаток

ОСНОВНІ ВІДМІННОСТІ
Закону України «Про об'єднання громадян» (1992 р.)
та Закону України «Про громадські об'єднання» (2012 р.)

№ з/п	Закон України «Про об'єднання громадян» (1992 р.)	Закон України «Про громадські об'єднання» (2012 р.)
ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ		
1	<u>Об'єднання громадян (Ст. 1)</u> Політична партія Громадська організація	<u>Громадське об'єднання (Ст. 1)</u> Громадські організації Громадська спілка
ВИЗНАЧЕННЯ КОЛА ЗАСНОВНИКІВ		
2	Засновниками громадських організацій можуть бути громадяни України, громадяни інших держав, особи без громадянства, які досягли 18 років, а молодіжних та дитячих організацій — 15-річного віку. Засновниками спілок об'єднань громадян є об'єднання громадян (ст. 11)	Засновниками громадської організації можуть бути громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, які досягли 18 років, а молодіжної та дитячої громадської організації — 14 років. Засновниками громадської спілки можуть бути юридичні особи приватного права, у тому числі громадські об'єднання зі статусом юридичної особи (ст. 7)
ПРИНЦИПИ ДІЯЛЬНОСТІ		
3	Об'єднання громадян створювались і діяли на принципах: 1) добровільності; 2) рівноправності їх членів (учасників); 3) самоврядування; 4) законності; 5) гласності; 6) свободи у виборі напрямів своєї діяльності (ст. 6)	Громадські об'єднання утворюються і діють на принципах: 1) добровільності; 2) самоврядності; 3) вільного вибору території діяльності; 4) рівності перед законом; 5) відсутності майнового інтересу їх членів (учасників); 6) прозорості, відкритості та публічності (ст. 3)
ПРАВА ТА МОЖЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ		
4	Зареєстровані об'єднання громадян, їх спілки можуть безпосередньо здійснювати необхідну господарську діяльність без мети отримання прибутку, а також господарську та іншу комерційну діяльність шляхом утворення госпрозрахункових установ і організацій із статусом юридичної особи (ст. 24)	Громадське об'єднання зі статусом юридичної особи має право здійснювати відповідно до закону підприємницьку діяльність безпосередньо, якщо це передбачено статутом громадського об'єднання, або через створені в порядку, передбаченому законом, юридичні особи (товариства, підприємства), якщо така діяльність відповідає меті (цілям) громадського

	об'єднання та сприяє її досягненню (ст. 21 п.2 ч.2)
--	---